คำปรารภ

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรมคือ ศีล สมาธิ ปัญญา และพระปฏิเวธสัทธรรม คือ มรรค ผล นิพพานเป็นที่สุด

พระสงค์สาวกได้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่จะต้องมีไว้เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวาได้ปรารภที่จะทำสังคายนา พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีติสูตร ทั้งได้ปรารภแนวทางในการทำสังคายนาไว้ก่อนแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็นิพพานเสียก่อน จำเนียรกาลต่อมาหลังจากพุทธปรินิพพาน พระมหาสาวกทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระสงฆ์สาวกต่อ ๆ มาก็ทรงจำเป็นแบบจากปากต่อปากเรียกว่า มุขปาฐะ ต่อมาได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ พระไตรปิฎก โดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ที่ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย

พระไตรปิฎกนั้นเป็นภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้นต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธ วิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน และการที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกให้แตกฉาน และเชี่ยวชาญได้นั้นจะต้องเรียนรู้อรรถกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายความของพระไตรปิฎก นั้น ๆ โดยถือเป็นเนตติแบบอย่างสืบต่อกันมาจนกระทั่งมีการทดสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อยกย่องพระภิกษุสามเณรผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกนั้น เรื่องดังกล่าวนี้ถือเป็นภารธุระสำคัญทางพระพุทธศาสนาและทางราชอาณาจักร โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะ และได้ถวายความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการสอบความรู้ในพระไตรปิฎกนั้น ซึ่งเรียกว่า สอบพระปริยัติธรรมสนามหลวง แผนกบาลี จนกระทั่งยึดถือเป็นธรรมเนียมในประเทศไทยสืบต่อมาจากทุกวันนี้

ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในพระไตรปิฎกดังกล่าวนี้ ได้มีการแปลพระไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษามคธมาเป็นภาษาไทยตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เฉพาะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้มีการแปลพระไตรปิฎกและอาราธนาพระมหาเถรานุเถระเข้าไปถวายพระธรรมเทศนา ในพระบรมมหาราชวัง โดยเรียบเรียงพระธรรมเทศนานี้ให้เป็นการแปลพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา แบบแปลร้อย คือการยกพระบาลีขึ้นมาตั้งเป็นนิกเขปบทแล้ว นำเอาอรรถกถามาขยายเพื่อให้ได้ใจความสละสลวย โดยผ่านการตรวจของคณะกรรมการซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน เพื่อให้พระธรรมเทศนาที่ถวายเป็นที่ถูกต้อง

แต่การแปลคงมีเฉพาะพระสุตตันตปิฎกเป็นพื้น ส่วนการแปลพระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกมีน้อย ทั้งวัตถุประสงค์และสำนวนโวหารในการแปลก็แตกต่างผิดเพี้ยนกันมาก ไม่สามารถคุมความให้ติดต่อครบถ้วนได้ตลอดสายทั้ง ๓ ปิฎก

ต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (แพ ติสฺสเทว-มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภความสำคัญของการแปลพระไตรปิฎกในที่ประชุมพระเถรานุเถระว่า ควรดำเนินการให้มีการแปลพระไตรปิฎกให้ครบทั้ง ๓ ปิฎกอย่างสมบูรณ์ เพื่อเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และเป็นที่เชิดชูเกียรติแห่งรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย ให้ปรากฏไพศาลไปตลอดถึงนานาประเทศ และโปรดให้ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เพื่อดำเนินการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก โดยตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมาธิการ แปลพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก งานแปลได้ทำสืบต่อกันมาโดยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘

การแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกในครั้งแรกนั้นได้ถือเอาพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐมาเป็นต้นฉบับ แบ่งการแปลออกเป็น ๒ สำนวน คือแปลโดยอรรถตามความในพระบาลี พิมพ์เป็นเล่ม เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย จำนวน ๒,๕๐๐ ชุด ชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้เท่ากับพระชนมายุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สำนวนหนึ่ง อีกสำนวนหนึ่งแปลเป็นสำนวนเทศนาพิมพ์ลงในใบลานเรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง แบ่งเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เพื่อให้เท่ากับจำนวนพระสงฆ์สาวกที่มาประชุมฟังพระโอวาทปาติโมกข์ จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ในจำนวนนั้นแบ่งเป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระ สุตตันตปิฎก ๑,๐๕๔ กัณฑ์ และพระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่พระพุทธศาสนาได้ยั่งยืนมาถึง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้เป็นครั้งที่ ๒ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ได้เสวยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง โดยพิมพ์ ๒,๐๐๐ ชุด ชุดละ ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐ ในพุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ๓ จำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ตามความประสงค์ของคณะสงฆ์และประชาชนที่ต้องการจะสร้าง และในพุทธศักราช ๒๕๒๕ ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้อีกเป็นครั้งที่ ถ จำนวน ๓,๐๐๐ ชุด เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี

ในพุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธมามกะผู้มีคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ จะมีพระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๐ จึงทรงแจ้งเรื่องนี้ให้มหาเถรสมาคม

ทราบ และขอความอุปถัมภ์จากรัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อถวายการสังคายนาตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดพระราชพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้ตั้งคณะกรรมการปาลิวิโสธกะและกรรมาธิการพระไตรปิฎก ให้ทำการตรวจชำระพระไตรปิฎกที่เป็นภาษามคธฉบับสยามรัฐที่ยังมีตกหล่น คลาดเคลื่อนให้สมบูรณ์บริบูรณ์ และให้ตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับนี้ ณ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งถือว่าเป็นงานระดับชาติและพระศาสนา ได้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธ ฉบังสังคีติเตปิฎก ๑,๐๐๐ ชุด พระไตรปิฎกแปลฉบับสังคายนา ๓,๐๐๐ ชุด ให้ทันพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นสถาบันการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ ปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาไว้ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ตั้งแต่พุทธ-ศักราช ๒๔๓๒ โดยพระราชทานนามว่า มหาธาตุวิทยาลัย เพื่อให้เป็นที่ศึกษา พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และโปรดพระราชทานเปลี่ยนนามใหม่เป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๙ เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติสืบไป

ต่อมา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถ) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลธรรม ได้ปรารภที่จะตรวจชำระพระไตรปิฎกภาษามคธ เพื่อจะสนองพระราชประสงค์ของพระองค์ผู้ทรงสถาปนา เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงยั่งยืนมาถึง ๒๕๐๐ ปี และเพื่อให้เป็นคัมภีร์สำหรับศึกษาเล่าเรียนของนิสิตมหาจุฬา ลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป จึงได้มีการตรวจชำระสอบทานและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธฉบับ มหาจุฬาเตปิฎก ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยให้ยกสูตรตั้งข้อ ย่อหน้า ให้ชัดเจน สูตรและหัวข้อธรรมที่ยกขึ้นนั้น ที่ไม่มีในพระไตรปิฎกมาแต่ดั้งเดิมก็ไม่ประกอบวิภัตติ เป็นแบบอวิภัตติกนิเทศ

ความเรื่องนี้ได้ทรงทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช-มหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทรา-บรมราชชนนี แต่ละพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก พระองค์ละ ๗๐,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๒๑๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเริ่มแรกในการพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับนี้ ต่อมาได้มี ผู้เจริญศรัทธาตามเบื้องพระยุคลบาท โดยเสด็จพระราชกุศลพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับนี้จนครบ ๔๕?เล่มบริบูรณ์ และต่อมา นายพร รัตนสุวรรณ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัย ได้ประชุมศาสนบัณฑิตตรวจชำระและจัดพิมพ์อรรถกถาและฎีกาภาษามคธ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครบบริบูรณ์แล้ว และ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้มีมหกรรมสมโภชพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๕

บัดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ปรารภที่จะให้มีการแปลพระไตรปิฎกภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก เป็นภาษาไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์การแปลเป็น

ภาษาไทยให้อ่านง่าย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร พุทธศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไปเข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎก และเป็นคู่มือในการศึกษาพระไตรปิฎก ภาษามคธฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่นิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใน พระบรมราชูปถัมภ์ จะได้ถือเป็นแนวในการอำนวยการ คณะกรรมการแปล คณะกรรมการตรวจสำนวน คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะบรรณาธิการและคณะบรรณกร ประกอบด้วยพระเถรานุเถระและศาสนบัณฑิตผู้ทรงคุณวุฒิมาดำเนินการแปล ทั้งนี้ได้ถวายไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยกราบทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม ราชกุมารี ทรงเป็นองค์ประธานอุปถัมภ์

อนึ่ง ในการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อมีส่วนร่วมในมหามงคลสมัยพระราชพิธี กาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๓๙ และพร้อมกันนี้เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยที่ทรงเจริญ พระชนมายุ ๖๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๕ รัฐบาลซึ่งมี ฯพณฯ นายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เห็นความ สำคัญในเรื่องนี้ จึงได้ถวายความอุปถัมภ์โดยจัดงบประมาณแผ่นดินให้ได้ดำเนินการ แปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกมาโดยตลอด นับเป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็น อย่างยิ่ง ที่พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้สำเร็จลงด้วยดี ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่อง ในมหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปีนั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ใช้งบประมาณอันเป็นส่วนของมหาวิทยาลัย

ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อานุภาพแห่งกุศลเจตนาในการแปลและ จัดพิมพ์พระไตรปิฎก จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงประสบความสำเร็จในการบริหารราชการแผ่นดิน ขอสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าจงมีความสุข นิราศทุกข์ นิราศโศก ปราศจากสรรพภัยพิบัติ ใด ๆ จงมีความเกษมสำราญในกาลทุกเมื่อชั่วนิจนิรันดร์ เทอญ.

จิรं ติฏ?ตุ โลกสฺมึ สมฺมาสมฺพุทธสาสนं.
ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลนาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

บทนำ

พระวินัยปิฎก เล่ม ๕ คือ มหาวรรค ภาค ๒ แบ่งเป็น ๖ ขันธกะ มีเนื้อหา ต่อจากมหาวรรค ภาค ๑ ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณีสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า อภิสมาจาริกสิกขา?

ได้แก่ประมวลระเบียบปฏิบัติ ที่เป็นข้อบังคับเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับภิกษุสงฆ์ซึ่งไม่ได้มาในพระปาติโมกข์ สงฆ์ไม่ต้องยก ขึ้นแสดงทุกครึ่งเดือน

เนื่องจากเนื้อหาในมหาวรรค ภาค ๒ นี้ มิได้เป็นสิกขาบทบัญญัติ ในกรณี ที่เป็นข้อห้าม ถ้าภิกษุล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตาม บางกรณีทรงปรับโทษเพียงอาบัติ ทุกกฏ บางกรณีปรับโทษสูงขึ้นไปถึงอาบัติถุลลัจจัย เช่น

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรองเท้าชั้นเดียว ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงสวม รองเท้า ๒ ชั้น ไม่พึงสวมรองเท้า ๓ ชั้น ไม่พึงสวมรองเท้าหลายชั้น รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ? (ดูในเล่มนี้ ๒๔๕/๑๔)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีจิตกำหนัดไม่พึงจับองค์กำเนิด(แม่โค) รูปใดจับ ต้อง อาบัติถุลลัจจัย? (ดูในเล่มนี้ ๒๕๒/๒๕)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หนังเสืออันเป็นสัญลักษณ์ของเดียรถีย์ รูปใดใช้ ต้องอาบัติถุลลัจจัย? (ดูในเล่มนี้ ๓๗๑/๒๔๖)

ในบางกรณี พระผู้มีพระภาคทรงวางแนวทางในการปรับโทษแก่ภิกษุผู้กระทำ การอันไม่สมควรในเรื่องต่าง ๆ โดยให้นำเอาสิกขาบทบัญญัติในพระปาติโมกข์มาเป็น เกณฑ์ในการปรับโทษตามสมควรแก่กรณี เช่น

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่ฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว ไม่พึงฉันอาหารที่นำมาจากที่นิมนต์ ที่รับประเคนก่อนเวลาภัตตาหาร ที่เกิดในป่า และที่เกิดในกอบัว ซึ่งเป็นอาหารที่ไม่เป็นเดน รูปใดฉันพึงปรับอาบัติตามธรรม? (ดูในเล่มนี้ ๒๙๕/๑๑๗-๑๑๘)

คำว่า ปรับอาบัติตามธรรม? หมายถึงปรับอาบัติตามความผิด ในกรณีนี้ พึงปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามความแห่งปฐมปวารณาสิกขาบทที่ ๕ แห่งโภชนวรรค ที่ว่า

ภิกษุใดฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว เคี้ยวของเคี้ยวหรือฉันของฉันที่ไม่เป็นเดน ต้องอาบัติปาจิตตีย์? (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๓๖-๒๓๘/๓๙๔-๓๙๕)

เนื้อหาโดยย่อแห่งมหาวรรค ภาค ๒

มหาวรรค ภาค ๒ นี้มีทั้งหมด ๖ ขันธกะ นับจำนวนต่อจากปวารณาขันธกะ ซึ่งเป็นหัวข้อที่ ๔ แห่งมหาวรรค ภาค ๑ ดังนี้ คือ

๕. จัมมขันธกะ ตอนว่าด้วยหนัง มี ๑๓ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยประวัติของโสณโกฬิวิสะที่ออกบวช บำเพ็ญเพียรจนเท้าแตกเนื่องจากเป็นผู้มีลักษณะละเอียดอ่อน เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าชั้นเดียว นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้รองเท้า และเขียงเท้ามีลักษณะสีสันต่าง ๆ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้ที่นอนสูงใหญ่ และเนื้อหา จบลงด้วยเรื่องที่พระผู้มีพระภาคประทานพรอันเป็นพุทธานุญาตพิเศษ ๕ ประการ ตามที่พระมหากัจจานะ ปูชนียบุคคลแห่งแคว้นอวันตีทูลขอ

๖. เภสัชชขันธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค มี ๒๗ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องอาพาธที่มักเกิดในฤดูสารท เรื่องที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเภสัช ๕ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ เรื่องยาตา เรื่องยานัตถุ์ เรื่องวิธีการรักษาโรค เรื่องทรงอนุญาตน้ำอัฏฐบาน เรื่อง มหาปเทส ๔ ซึ่งเป็นหลักตัดสินของเคี้ยวของฉันว่าอย่างไหนควรและอย่างไหนไม่ควร ในกาลไรอย่างไร เนื้อหาจบลงด้วยเรื่องที่ทรงอนุญาตกาลิกระคนกัน

๗. กฐินขันธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน มี ๑๕ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องของภิกษุชาวเมืองปาวา ๓๐ รูป เดินทางไปเข้าเฝ้าพระ ผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ทันทีที่ออกพรรษาปวารณาแล้วเดินผ่านหนทางที่เต็มไปด้วยหล่มเลนและมีฝนตกชุก ทำให้จีวรเปียกชุ่ม เปรอะเปื้อนด้วยน้ำโคลน และภิกษุเหล่านั้นก็เหน็ดเหนื่อย เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วต้องกรานกฐินก่อน นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่อง อานิสงส์กฐิน หัวข้อการเดาะกฐิน เนื้อหาจบลงด้วยเรื่องปลิโพธ ๒ อย่าง คือ (๑) อาวาสปลิโพธ (๒) จีวรปลิโพธ

๘. จีวรขันธกะ ตอนว่าด้วยจีวร มี ๓๒ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องคณะกุฏุมพีชาวกรุงราชคฤห์ไปทำธุรกิจที่กรุงเวสาลี พบหญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี เกิดความประทับใจ เมื่อกลับมายังกรุงราชคฤห์ จึงกราบทูล พระเจ้าพิมพิสารขอให้มีการคัดเลือกเด็กสาวเป็นหญิงงามเมืองแห่งกรุงราชคฤห์ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องหมอชีวกโกมารภัจทำการรักษาโรคให้แก่บุคคลสำคัญ เรื่องพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจีวร เรื่องนางวิสาขาถวายผ้า อาบน้ำฝน เนื้อหาจบลงด้วยเรื่องมาติกาเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร ๘ ประการ

๙. จัมเปยยขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา มี ๓๗ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องพระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าอาวาส ณ วาสภคาม เขตกรุง จัมปา ต้อนรับอุปถัมภ์พวกภิกษุอาคันตุกะ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่นๆ เช่นเรื่อง กรรม ๔ ประเภท มีกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม เป็นต้น เรื่องสงฆ์ ๕ ประเภท มีสงฆ์จตุวรรค เป็นต้น เรื่องนิคคหกรรม ๕ ประเภทมีตัชชนียกรรมเป็นต้น เนื้อหา จบลงด้วยเรื่องความเห็นที่ขัดแย้งกันในการระงับนิคคหกรรมมีตัชชนียกรรมเป็นต้น

๑๐. โกสัมพิกขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี มี ๑๐ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธีการระงับเวรโดยทรงนำเรื่องทีฆาวุกุมารมาแสดงให้ฟัง นอกจากนี้ก็มีเรื่อง สำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกไปอยู่ ณ ป่าปาริไลยกะ เรื่องเหตุ แห่งความแตกแยก ๑๘ ประการ เนื้อหาจบลงด้วยบทสนทนากันระหว่างพระผู้มีพระภาคกับท่านพระอุบาลี ว่าด้วยบุคคลที่ไม่ถูกตำหนิโดยศีล ผู้ที่ควรยกย่องใน พระธรรมวินัยนี้

เนื้อหาโดยพิสดารแห่งมหาวรรค ภาค ๒

มหาวรรค ภาค ๒ นี้มีทั้งหมด ๖ ขันธกะ นับจำนวนต่อจากปวารณาขันธกะ ซึ่งเป็นหัวข้อที่ ๔ แห่งมหาวรรค ภาค ๑ คือ

๕. จัมมขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องหนังสัตว์

คำว่า จัมมขันธกะ? แปลว่า ตอนว่าด้วยหนัง

ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาส่วนมากว่าด้วยรองเท้าหนังสัตว์ต่าง ๆ และเครื่อง ลาดหนัง โดยเน้นถึงการที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเป็นกรณีพิเศษให้ภิกษุสงฆ์ใน อวันตีทักขิณาบถใช้เครื่องลาดหนังได้ตามคำกราบทูลขอของท่านพระมหากัจจานะ ด้วยเหตุผลว่า ในอวันตีทักขิณาบถเป็นถิ่นที่มีเครื่องลาดหนังหาได้ง่าย นอกจากนี้ เนื้อหาในจัมมขันธกะยังว่าด้วยรองเท้าที่ทำด้วยวัสดุอื่น ๆ อีกหลายชนิด

เนื้อหาแห่งจัมมขันธกะ จำนวน ๑๓ หัวข้อ นับจำนวนต่อ

จากปวารณาขันธกะ แห่งมหาวรรค ภาค ๑ คือ

๑๔๗. โสณโกฬิวิสวัตถุ ว่าด้วยบุตรเศรษฐีชื่อโสณโกฬิวิสะ

๑๔๘. ทิคุณาทิอุปาหนปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามใช้รองเท้า ๒ ชั้นเป็นต้น

๑๔๙. สัพพนีลกาทิปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามใช้รองเท้าสีเขียวล้วนเป็นต้น

๑๕๐. โอมุกกคุณังคุณุปาหนานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตรองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว

๑๕๑. อัชฌารามุปาหนปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามสวมรองเท้าในอาราม

๑๕๒. กัฏฐปาทุกาทิปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามสวมเขียงเท้าไม้เป็นต้น

๑๕๓. ยานาทิปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามยานพาหนะเป็นต้น

๑๕๔. อุจจาสยนมหาสยนปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามใช้ที่นอนสูงใหญ่

๑๕๕. สัพพจัมมปฏิกเขปะ ว่าด้วยทรงห้ามใช้แผ่นหนังใหญ่

๑๕๖. คิหิวิกตานุญญาตาทิ ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องคิหิวิกัติเป็นต้น

๑๕๗. โสณกุฏิกัณณวัตถุ ว่าด้วยพระโสณกุฏิกัณณะ

๑๕๘. มหากัจจานปัญจวรปริทัสสนา ว่าด้วยอาณัตติกพจน์ของท่านพระ มหากัจจานะ ๕ ประการ

๑๕๙. รวมเรื่องที่มีในจัมมขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ บ้าง ตามบทบาท สำคัญของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ บ้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว บางเรื่อง ยังมีประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องพระสาคตะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะประสงค์จะเน้นบทบาทของท่านพระสาคตะผู้ทำหน้าที่เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคอยู่ในขณะนั้น ท่านได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่อหน้าเหล่ากุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คน แต่ในเรื่องนี้มีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย ๓ ประเด็น คือ

๑. อนุปุพพิกถา ๒. สามุกกังสิกธรรมเทสนาอริยสัจ

๓. การบรรพชาของโสณโกฬิวิสะ

สรุปประเด็นสำคัญในจัมมขันธกะ

ทรงแสดงอนุปุพพิกถาปุพพเทสนาแห่งสามุกกังสิกธรรมเทสนาอริยสัจ เรื่อง เริ่มต้นในขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ พระเจ้า พิมพิสารจอมทัพมคธรัฐทรงเรียกประชุมกุลบุตรที่อยู่ในหมู่บ้านภายใต้การปกครองจำนวน ๘๐,๐๐๐ คน บรรดากุลบุตรเหล่านั้นมีคนหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษคือ นายโสณโกฬิวิสะมีขนขึ้นที่ฝ่าเท้า พระเจ้าพิมพิสารมีพระประสงค์จะทอดพระเนตร เมื่อทอดพระเนตรแล้ว ทรงสั่งสอนคนเหล่านั้นด้วยเรื่องการใช้ชีวิตในปัจจุบันแล้วรับสั่ง ให้คนเหล่านั้นไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ภูเขาคิชฌกูฏ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเทสนาแก่กุลบุตรเหล่านั้นโดยทรงพรรณนา อนุปุพพิกถา คือ

๑. ทานกถา เรื่องทาน
๒. สีลกถา เรื่องศีล
๓. สัคคกถา เรื่องสวรรค์
๔. กามาทีนวกถา เรื่องโทษของกาม
๕. เนกขัมมานิสังสกถา เรื่องอานิสงส์ของการออกจากกาม

หลังจากที่ทรงแสดงอนุปุพพิกถาแล้ว ทรงแสดงสามุกกังสิกธรรมเทสนาอริยสัจ ว่าด้วยเรื่องทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งถือเป็นพระธรรมเทศนาชุดพิเศษเฉพาะ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

คำว่า สามุกกังสิกธรรมเทสนาอริยสัจ? คือ พระธรรมเทศนาว่าด้วยอริยสัจ สามุกกังสิกธรรมเป็นธรรมที่พระองค์ตรัสรู้มาด้วยพระองค์เองด้วยสยัมภูญาณ ไม่ได้ รับคำแนะนำในโลกุตตรธรรมจากผู้อื่น ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์ เองก่อนใครในโลก (วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๙๓/๑๘๑, สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๒๖/๒๓๗, ที.สี.ฏีกา (อภินว) (บาลี) ๒/๒๙๘/๓๕๐)

การบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมโดยปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน

กุลบุตรจำนวน ๘๐,๐๐๐ คนเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ต่างมีความเลื่อมใส แสดงตนเป็นอุบาสก เมื่อแสดงตนเป็นอุบาสกแล้ว กุลบุตรจำนวน ๗๙,๙๙๙ คนก็พากันกลับถิ่นพำนักของตน ๆ ส่วนนายโสณโกฬิวิสะมีความเลื่อมใสยิ่งนัก และ มีอัธยาศัยน้อมไปในการออกจากกาม จึงขอบรรพชา เมื่อบรรพชาอุปสมบทในสำนัก ของพระพุทธองค์แล้ว ขณะอยู่ที่ป่าสีตวัน ทำความเพียรเดินจงกรมมากจนเท้าแตก ความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงวิธีการบำเพ็ญเพียรให้พอเหมาะโดยทรงเปรียบเทียบกับสายพิณ พระโสณโกฬิวิสะได้บำเพ็ญเพียรอย่างพอเหมาะ ปรับ อินทรีย์ให้เสมอกัน คือ

๑. ปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา
๒. ปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา
๓. ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ
๔. ปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ
๕. เพิ่มพูนสติให้ยิ่งขึ้นไป ยิ่งมากยิ่งอำนวยประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติมาก

เมื่อปรับอินทรีย์ให้เสมอกันอย่างนี้แล้ว พระโสณโกฬิวิสะก็ได้บรรลุอรหัตตผล ตามที่ประสงค์รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจ ที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป? (ดูในเล่มนี้ ๒๔๓/๘, วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๓/๑๖๔)

ข้ออนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับยานพาหนะ

พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นว่า ท่านพระโสณโกฬิวิสะเป็นคนมีลักษณะละเอียดอ่อนจึงทรงอนุญาตให้สวมรองเท้า(ใบไม้)ชั้นเดียวได้ แต่ท่านกลับกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดสวมรองเท้าชั้นเดียวได้ พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้ตามที่ทูลขอ

นอกจากนั้น พระผู้มีพระภาคยังทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับรองเท้า เขียงเท้า และยานพาหนะทั้งที่เป็นข้อห้ามและกรณียกเว้นสำหรับภิกษุ สรุปได้ดังนี้

รองเท้า เขียงเท้า ยานพาหนะและหนังสัตว์ที่ทรงห้ามภิกษุใช้

๑. รองเท้า ๒ ชั้น ๓ ชั้น หรือรองเท้าหลายชั้น
๒. รองเท้าสีเขียวล้วน
๓. รองเท้าสีเหลืองล้วน
๔. รองเท้าสีแดงล้วน
๕. รองเท้าสีบานเย็นล้วน
๖. รองเท้าสีดำล้วน
๗. รองเท้าสีแสดล้วน
๘. รองเท้าสีชมพูล้วน
๙. รองเท้ามีหูสีเขียว
๑๐. รองเท้ามีหูสีเหลือง
๑๑. รองเท้ามีหูสีแดง
๑๒. รองเท้ามีหูสีบานเย็น
๑๓. รองเท้ามีหูสีดำ
๑๔. รองเท้ามีหูสีชมพู
๑๕. รองเท้าหุ้มส้น
๑๖. รองเท้าหุ้มแข้ง
๑๗. รองเท้าปกหลังเท้า
๑๘. รองเท้ายัดนุ่น
๑๙. รองเท้ามีหูลายคล้ายขนปีกนกกระทา
๒๐. รองเท้าทำหูงอนมีรูปทรงคล้ายเขาแกะ
๒๑. รองเท้าทำหูงอนมีรูปทรงคล้ายเขาแพะ
๒๒. รองเท้าทำหูงอนมีรูปทรงคล้ายหางแมลงป่อง
๒๓. รองเท้าที่เย็บด้วยขนนกยูง
๒๔. รองเท้างดงามวิจิตร
๒๕. รองเท้าขลิบด้วยหนังราชสีห์
๒๖. รองเท้าขลิบด้วยหนังเสือโคร่ง
๒๗. รองเท้าขลิบด้วยหนังเสือเหลือง
๒๘. รองเท้าขลิบด้วยหนังเสือดาว
๒๙. รองเท้าขลิบด้วยหนังนาก
๓๐. รองเท้าขลิบด้วยหนังแมว
๓๑. รองเท้าขลิบด้วยหนังค่าง
๓๒. รองเท้าขลิบด้วยหนังนกเค้า
๓๓. เขียงเท้าไม้
๓๔. เขียงเท้าใบตาล
๓๕. เขียงเท้าใบไผ่
๓๖. เขียงเท้าหญ้าสามัญ
๓๗. เขียงเท้าหญ้ามุงกระต่าย
๓๘. เขียงเท้าหญ้าปล้อง
๓๙. เขียงเท้าใบเป้ง
๔๐. เขียงเท้าหญ้าแฝก

๔๑. เขียงเท้าขนสัตว์ ๔๒. เขียงเท้าประดับด้วยทองคำ

๔๓. เขียงเท้าประดับด้วยเงิน ๔๔. เขียงเท้าประดับด้วยแก้วมณี

๔๕. เขียงเท้าประดับด้วยแก้วไพฑูรย์ ๔๖. เขียงเท้าประดับด้วยแก้วผลึก

๔๗. เขียงเท้าประดับด้วยสำริด ๔๘. เขียงเท้าประดับด้วยกระจก

๔๙. เขียงเท้าทำด้วยดีบุก ๕๐. เขียงเท้าทำด้วยสังกะสี

๕๑. เขียงเท้าทำด้วยทองแดง ๕๒. ยานพาหนะเทียมด้วยโคเพศเมีย มีบุรุษเป็นคนขับ

๕๓. ยานพาหนะเทียมด้วยโคเพศผู้ มีสตรีเป็นคนขับ ๕๔. ที่นอนสูงใหญ่

๕๕. หนังผืนใหญ่ปูลาดที่เตียงตั่ง ๕๖. หนังสัตว์ทุกชนิด

ภิกษุผู้ฝ่าฝืนใช้รองเท้า เขียงเท้า ยานพาหนะ และหนังสัตว์เหล่านี้ ต้องอาบัติ ทุกกฏ นอกจากนี้ยังทรงห้ามสวมรองเท้าทุกชนิดในขณะที่เดินจงกรม ทรงห้ามสวม รองเท้าในอาราม ทรงห้ามสวมรองเท้าเข้าหมู่บ้าน รูปใดสวม ต้องอาบัติทุกกฏ

รองเท้า เขียงเท้า และยานพาหนะที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้

และกรณีที่ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าได้

๑. รองเท้าใบไม้ชั้นเดียว

๒. รองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว

๓. เขียงเท้าที่ตรึงอยู่กับที่ ๓ ชนิด คือ (๑) เขียงเท้าสำหรับใช้ในที่ถ่ายอุจจาระ (๒) เขียงเท้าสำหรับใช้ในที่ถ่ายปัสสาวะ (๓) เขียงเท้าสำหรับใช้ในที่ชำระ

๔. ยานพาหนะที่เทียมด้วยโคเพศผู้ ยานพาหนะที่ใช้มือลาก

๕. วอและเปลหาม

๖. ภิกษุเท้าเจ็บ เท้าแตก อาพาธเป็นหน่อที่เท้า สวมรองเท้าได้

๗. ภิกษุสวมรองเท้าได้ชั่วคราวขณะจะขึ้นเตียงหรือตั่ง

๘. ภิกษุเดินไปโรงอุโบสถหรือที่ประชุมในยามค่ำคืน สวมรองเท้าได้

๙. ภิกษุไข้นั่งยานพาหนะได้

๑๐. ภิกษุนั่งบนเตียงตั่งที่เป็นคิหิวิกัติได้

๑๑. ภิกษุไข้สวมรองเท้าเข้าหมู่บ้านได้

พุทธานุญาตพิเศษเฉพาะในปัจจันตชนบท ๕ ประการ

ท่านพระมหากัจจานะผู้เป็นปูชนียบุคคลแห่งแคว้นอวันตี มองเห็นปัญหาและ ความจำเป็นหลายอย่างที่ประสบกันอยู่ในอวันตีทักขิณาบถ ในคราวที่ท่านพระโสณกุฏิกัณณะผู้เป็นสัทธิวิหาริกกราบลาไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้ฝากให้กราบทูลขอ พรจากพระพุทธองค์ และได้รับพุทธานุญาตเป็นกรณีพิเศษเฉพาะในปัจจันตชนบท ๕ ประการ คือ

๑. เนื่องจากในอวันตีทักขิณาบถมีภิกษุน้อย จึงทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วย คณะมีจำนวน ๕ รูป รวมทั้งพระอุปัชฌาย์

๒. เนื่องจากพื้นดินในอวันตีทักขิณาบถมีสีดำ แข็ง เต็มไปด้วยรอยระแหงกีบโค จึงทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าหลายชั้นได้

๓. เนื่องจากพวกมนุษย์ในอวันตีทักขิณาบถนิยมการอาบน้ำ ถือว่าน้ำจะทำ ให้สะอาด จึงทรงอนุญาตให้อาบน้ำเป็นนิตย์ได้

๔. เนื่องจากในอวันตีทักขิณาบถมีหนังที่เป็นเครื่องลาด คือหนังแกะ หนังแพะ หนังมฤคมาก จึงทรงอนุญาตให้ใช้หนังที่เป็นเครื่องลาด

๕. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับจีวรที่ทายกฝากถวายกับภิกษุที่อยู่นอกสีมาให้นำมาถวายได้ตามปรารถนา โดยตราบใดที่ภิกษุสงฆ์ผู้รับฝากยังไม่เข้าเขตสีมา ยังไม่ต้อง นับราตรี แม้จะเกิน ๑๐ ราตรีก็ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ไม่ถือว่าล่วงละเมิด กฐินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๒-๔๖๓/๓-๔)

๖. เภสัชชขันธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค

เภสัชชขันธกะ เป็นตอนที่ว่าด้วยยารักษาโรค, โภชนะ, ภัตตาหารชนิดต่าง ๆ

เหตุที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาว่าด้วยยารักษาโรคเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ ยังว่าด้วยโภชนาหารอื่น ๆ ซึ่งสงเคราะห์เข้ากับยารักษาโรค ที่ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุฉันและทรงอนุญาตให้ฉันได้

เนื้อหาแห่งเภสัชชขันธกะ จำนวน ๒๗ หัวข้อ นับจำนวน

ต่อจากจัมมขันธกะ คือ

๑๖๐. ปัญจเภสัชชกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตเภสัช ๕

๑๖๑. มูลาทิเภสัชชกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องยามีรากไม้เป็นต้น

๑๖๒. ปิลินทวัจฉวัตถุ ว่าด้วยพระปิลินทวัจฉะ

๑๖๓. คุฬาทิอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตน้ำอ้อยงบเป็นต้น

๑๖๔. อันโตวุฏฐาทิปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามการหุงต้มภายในเป็นต้น

๑๖๕. อุคคหิตปฏิคคหณา ว่าด้วยการรับประเคนของที่จับต้องแล้ว

๑๖๖. ปฏิคคหิตาทิอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ฉันของที่รับประเคนไว้เป็นต้น

๑๖๗. สัตถกัมมปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามทำสัตถกรรม

๑๖๘. มนุสสมังสปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามฉันเนื้อมนุษย์

๑๖๙. หัตถิมังสาทิปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามฉันเนื้อช้างเป็นต้น

๑๗๐. ยาคุมธุโคฬกานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตข้าวต้มและขนมหวาน

๑๗๑. ตรุณัปปสันนมหามัตตวัตถุ ว่าด้วยมหาอำมาตย์ผู้เลื่อมใสใหม่

๑๗๒. เพลัฏฐกัจจานวัตถุ ว่าด้วยพราหมณ์เพลัฏฐกัจจานะถวายน้ำอ้อยงบ

๑๗๓. ปาฏลิคามวัตถุ ว่าด้วยชาวปาฏลิคามถวายที่พัก

๑๗๔. สุนีธวัสสการวัตถุ ว่าด้วยมหาอำมาตย์สุนีธะและมหาอำมาตย์วัสสการะ

๑๗๕. โกฏิคามสัจจกถา ว่าด้วยทรงแสดงอริยสัจที่โกฏิคาม

๑๗๖. อัมพปาลีวัตถุ ว่าด้วยหญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี

๑๗๗. ลิจฉวีวัตถุ ว่าด้วยเจ้าลิจฉวี

๑๗๘. สีหเสนาปติวัตถุ ว่าด้วยสีหเสนาบดีสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร

๑๗๙. กัปปิยภูมิอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตกัปปิยภูมิ

๑๘๐. เมณฑกคหปติวัตถุ ว่าด้วยเมณฑกคหบดีถวายปัญจโครสกับเสบียงเดินทาง

๑๘๑. ปัญจโครสาทิอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตปัญจโครสเป็นต้น

๑๘๒. เกณิยชฏิลวัตถุ ว่าด้วยเกณิยชฏิลถวายน้ำอัฏฐบาน

๑๘๓. โรชมัลลวัตถุ ว่าด้วยเจ้ามัลละชื่อโรชะถวายผักกาดสดและของฉันทำด้วยแป้ง

๑๘๔. วุฑฒปัพพชิตวัตถุ ว่าด้วยภิกษุเฒ่าเคยเป็นช่างกัลบกในเมืองอาตุมา

๑๘๕. จตุมหาปเทสกถา ว่าด้วยมหาปเทส ๔

๑๘๖. รวมเรื่องที่มีในเภสัชชขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ บ้าง ตามบทบาท สำคัญของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ บ้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว บางเรื่อง ยังมีประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องที่ว่าด้วยสีหเสนาบดีสาวกของนิครนถ์ นาฏบุตร ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะประสงค์จะเน้นบทบาทของสีหเสนาบดีผู้เป็นสาวกของนิครนถ์นาฏบุตรมาก่อน แล้วเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา แต่ในเรื่องนี้มีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย ๓ ประเด็น คือ

๑. ข้อกล่าวหาของคนทั่วไป ๘ ประการ เช่น พระสมณโคดมเป็นผู้สอนไม่ให้ ทำ(อกิริยวาท)เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงแก้ข้อกล่าวหาเหล่านี้โดยทรงให้ความหมายใหม่

๒. ทรงสนับสนุนให้อุปถัมภ์ลัทธิที่เคยนับถือมาก่อน

๓. อนุปุพพิกถาและสามุกกังสิกธรรมเทสนาอริยสัจ (ดูในเล่มนี้ ๒๙๓/๑๑๔)

สรุปประเด็นสำคัญในเภสัชชขันธกะ

ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ในกาลและในเวลาวิกาลเพื่อแก้โรคผอมเหลือง

ในฤดูสารท ภิกษุสงฆ์เป็นโรคผอมเหลือง(โรคดีซ่าน)กันมาก พระผู้มีพระภาค จึงทรงอนุญาตให้รับประเคนฉันเภสัช ๕ ได้ และเพื่อความสะดวกแก่ภิกษุไข้ จึงทรง อนุญาตให้ฉันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

คำว่า ในกาล? หมายเอาเวลาตั้งแต่รุ่งอรุณไปจนถึงเที่ยงวัน

คำว่า ในเวลาวิกาล? หมายเอาเวลาเมื่อเที่ยงวันล่วงไปจนถึงอรุณขึ้น (ดู วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๔๙/๔๐๕)

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเภสัช ๕ ได้ทุกเวลา ทั้งนี้ต้องอยู่ใน ระยะเวลา ๗ วัน หลังจากรับประเคนตามข้อกำหนดว่าด้วยเภสัช ตามความแห่งเภสัชชสิกขาบทที่ ๓ ในปัตตวรรค ที่ว่า

ก็เภสัชใดควรลิ้มสำหรับภิกษุผู้เป็นไข้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประเคนเภสัชนั้นแล้วเก็บไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนด นั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์? (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๒๒/๑๔๓)

ทรงอนุญาตวิธีการรักษาโรคลม

๑. ภิกษุเป็นโรคลมตามอวัยวะ ทรงอนุญาตให้เข้ากระโจมรมเหงื่อ

๒. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้รมด้วยใบไม้

๓. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมใหญ่ คือ ขุดหลุม เอาถ่านเพลิง ใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทรายปิดไว้ ลาดใบไม้ทับลงไป เอาน้ำมันทาตัว แล้วนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการนอนพลิกไปมา (วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗/๑๗๔-๑๗๕)

๔. ภิกษุเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ทรงอนุญาตให้ระบายโลหิตออก

๕. ถ้าโรคลมขัดยอกตามข้อยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์กอกระบาย โลหิตเสียออก

ทรงอนุญาตมันเหลวที่เป็นยาและเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ

ภิกษุสงฆ์อาพาธเป็นโรคแตกต่างกันไป เพื่อให้ภิกษุสงฆ์มีเครื่องยาไว้บรรเทา โรคที่รุมเร้า พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตเครื่องยาชนิดต่าง ๆ ดังนี้

๑. มันเหลว คือ มันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม มันเหลวหมู มันเหลวลาที่รับประเคนในกาล เจียวในกาล กรองในกาล โดยให้บริโภค อย่างน้ำมัน ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๒. รากไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิด ข่า แฝก แห้วหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๓. น้ำฝาดต่าง ๆ คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาด บรเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาต ให้ฉันแก้ไข้

๔. ใบไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๕. ผลไม้ชนิดต่าง ๆ คือ พริก ดีปลี พริกไทย สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๖. ยางไม้ชนิดต่าง ๆ คือ มหาหิงคุ์ ยางเคี่ยวจากมหาหิงคุ์ ยางเคี่ยวจากเปลือกมหาหิงคุ์ ยางจากยอดตันตกะ ยางจากใบตันตกะ ยางจาก ก้านตันตกะ หรือยางที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๗. เกลือชนิดต่าง ๆ คือ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง เกลือหุง หรือเกลือที่เป็นยาชนิดอื่น ๆ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๘. ผงยาชนิดต่าง ๆ ทรงอนุญาตให้ใช้ทาแก้ฝีดาษ หิด ตุ่ม พุพอง

๙. มูลโค ดินเหนียว กากน้ำย้อม ทรงอนุญาตให้ใช้ทาดับกลิ่นตัว

๑๐. เนื้อดิบและเลือดสด ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ถูกผีเข้าสิงฉันได้

๑๑. ยาหยอดตาประกอบด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง หรดาลกลีบทอง เขม่าไฟ ทรงอนุญาตให้ทาป้ายตาแก้โรคตา

๑๒. ไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเฉียง แห้วหมู ทรงอนุญาตให้ใช้เป็น เครื่องยาบดผสมยาตา

๑๓. น้ำมัน ทรงอนุญาตให้ทาแก้โรคปวดศีรษะ

๑๔. ยานัตถุ์ทรงอนุญาตให้นัตถุ์ยาแก้โรคปวดศีรษะหลังจากที่ทายาแล้วไม่หาย

๑๕. การสูดควัน ทรงอนุญาตให้ทำเพื่อแก้โรคปวดศีรษะ หลังจากที่นัตถุ์ยาแล้ว ไม่หาย

๑๖. น้ำมันหุงเจือน้ำเมาเล็กน้อย ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคลม

๑๗. น้ำมันหุงเจือน้ำเมามากเกินขนาด ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาทา

๑๘. น้ำแป้งเมล็ดผักกาด ทรงอนุญาตให้ใช้ชะล้างแผลเพื่อแก้คัน

๑๙. คูถ มูตร เถ้า ดิน ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้พิษงู

๒๐. คูถ ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้ยาพิษ

๒๑. น้ำละลายจากดินติดผาลไถ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคเสน่ห์ยาแฝด

๒๒. น้ำด่างดิบ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคท้องผูก

๒๓. น้ำสมอดองมูตรโค ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคผอมเหลืองหรือดีซ่าน

เครื่องยาเหล่านี้ ภิกษุรับประเคนแล้วเก็บไว้ได้ตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็นคือเป็นไข้ สามารถหยิบฉันได้โดยไม่ต้องรับประเคนใหม่ แต่ถ้าภิกษุฉันโดยไม่มีเหตุจำเป็น คือ ไม่ได้เป็นไข้ ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูในเล่มนี้ ๒๖๓/๔๖)

ทรงอนุญาตโภชนาหารต่าง ๆ และวิธีการจัดทำให้เหมาะสม ทรง ห้ามฉันเนื้อ ๑๐ อย่าง และทรงห้ามฉันเนื้อทั่วไปที่เขาทำเจาะจง

๑. ให้ฉันน้ำอ้อยงบได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

๒. ให้ฉันถั่วเขียวที่ต้มสุกแล้วแต่ยังงอกได้

๓. ให้ภิกษุไข้ฉันยาดองโลณโสวีรกะ ภิกษุไม่เป็นไข้ต้องเจือน้ำฉันอย่างน้ำ ปานะ

๔. ให้เก็บอาหารไว้ภายในและหุงต้มเองแล้วฉันได้ในคราวจำเป็น

๕. ภิกษุพบของฉันแต่หาคนประเคนไม่ได้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุหยิบของฉันนั้นนำติดตัวไปได้ พบศิษย์ (อนุปสัมบัน) ในที่ใด ให้วางของนั้นไว้บนพื้นแล้ว บอกให้เขาประเคน

๖. ในคราวข้าวยากหมากแพง ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ฉันแล้ว ห้ามภัตตาหารแล้วฉันโภชนาหารที่ไม่เป็นเดน ที่เกิดในป่า ที่เกิดในกอบัวได้

๗. ให้ฉันผลไม้ที่ใช้เพาะพันธุ์ไม่ได้แล้ว และผลไม้ที่ปล้อนเมล็ดออกแล้ว

๘. ทรงอนุญาตปัญจโครส คือ นมสด นมเปรี้ยว เปรียง เนยข้น และเนยใส เพื่อให้ภิกษุมีอาหารฉัน ไม่ลำบากในคราวที่เดินทางไกล

๙. ทรงอนุญาตน้ำอัฏฐบาน คือ (๑) น้ำมะม่วง (๒) น้ำหว้า (๓) น้ำกล้วย มีเมล็ด (๔) น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด (๕) น้ำมะซาง (๖) น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น (๗) น้ำเหง้าบัว (๘) น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่ ให้ภิกษุฉันในเวลาวิกาลได้

๑๐. ทรงห้ามภิกษุฉันเนื้อต่าง ๆ เหล่านี้ คือ (๑) เนื้อมนุษย์ (๒) เนื้อช้าง (๓) เนื้อม้า (๔) เนื้อสุนัข (๕) เนื้องู (๖) เนื้อราชสีห์ (๗) เนื้อเสือโคร่ง (๘) เนื้อเสือเหลือง (๙) เนื้อหมี (๑๐) เนื้อเสือดาว

นอกจากนี้ แม้จะทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเนื้ออื่น ๆ นอกเหนือจากเนื้อ ๑๐ อย่างดังกล่าวมา แต่ก็ทรงกำหนดเอาไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่ ไม่พึงฉันเนื้อที่เขาทำเจาะจง รูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตปลา เนื้อเป็นของบริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ (๑) ไม่ได้เห็น (๒) ไม่ได้ยิน (๓) ไม่ได้ นึกสงสัย? (ดูในเล่มนี้ ๒๙๔/๑๑๖)

ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ กาลิก?

คำว่า กาลิก? แปลว่า เนื่องด้วยกาล ขึ้นกับกาล เป็นชื่อของสิ่งที่จะกลืน กินให้ล่วงลำคอเข้าไป ซึ่งพระวินัยบัญญัติให้ภิกษุรับประเคนเก็บไว้และฉันได้ในเวลา ที่กำหนด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของอาหารนั้น ๆ กาลิกแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. ยาวกาลิก ได้แก่ ข้าว ปลา เนื้อ ผัก ผลไม้ ขนมต่าง ๆ ภิกษุรับประเคน และฉันได้ชั่วเวลาเช้าถึงเที่ยงของวันนั้น

๒. ยามกาลิก ได้แก่ น้ำอัฏฐบาน ๘ ชนิดมีน้ำมะม่วงเป็นต้นดังกล่าวมาแล้ว ภิกษุรับประเคนไว้และฉันได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง คือฉันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

๓. สัตตาหกาลิก ได้แก่ เภสัช ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประเคนและฉันได้ภายในเวลา ๗ วัน ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

๔. ยาวชีวิก ได้แก่ ยารักษาโรคชนิดต่าง ๆ ภิกษุรับประเคนและฉันได้ตลอดชีวิตในเวลาที่เป็นไข้ ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

ทรงอนุญาตให้มีสถานที่เก็บอาหาร

ในเบื้องต้น ในคราวบ้านเมืองปกติสุข ข้าวปลาอาหารหาได้ง่าย พระผู้มีพระภาค ทรงห้ามภิกษุสงฆ์ฉันอาหารที่เก็บไว้ภายใน (อันโตวุฏฐะ) ที่หุงต้มภายใน (อันโตปักกะ) ที่หุงต้มเอง (สามปักกะ) ที่จับต้องแล้วรับประเคนใหม่ (อุคคหิต-ปฏิคคหิตกะ) ที่นำมาจากที่นิมนต์ (ตโตนีหฏะ) ที่รับประเคนก่อนเวลาภัตตาหาร (ปุเรภัตตปฏิคคหิตะ) ที่เกิดในป่า (วนัฏฐะ) ที่เกิดในกอบัว (โปกขรัฏฐะ) (ดูในเล่มนี้ ๒๙๕/๑๑๖-๑๑๗)

ต่อมา ถึงคราวทำบุญถวายอาหาร คนทั้งหลายนำของเคี้ยวของฉันมาเก็บไว้นอกซุ้มประตูวิหาร บางคราวเกิดความเสียหายเพราะถูกฝนตกรดบ้าง ถูกสัตว์กัดกินบ้าง พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตสถานที่เก็บอาหาร รวมทั้งเป็นที่หุงต้มจัดแจง อาหาร เรียกว่า กัปปิยภูมิ? มี ๔ ประเภท คือ

๑. อุสสาวนันติกา กัปปิยภูมิซึ่งประกาศให้รู้กันแต่เริ่มสร้าง

๒. โคนิสาทิกา กัปปิยภูมิเคลื่อนที่

๓. คหปติกา กัปปิยภูมิที่คหบดีถวายไว้

๔. สัมมติกา กัปปิยภูมิซึ่งสงฆ์ตกลงร่วมกันสมมติให้เป็นที่เก็บอาหาร

ทรงวางหลักในการตัดสินสิ่งที่ควรและไม่ควร

ภิกษุสงฆ์ผู้มีศีลดีงาม บางคราวเกิดความยำเกรงในข้อวัตรปฏิบัติบางอย่างว่า สิ่งใดหนอพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ สิ่งใดหนอไม่ได้ทรงอนุญาตไว้?

พระผู้มีพระภาคจึงทรงวางหลักตัดสินไว้ เรียกว่า มหาปเทส? มี ๔ ประการ คือ

๑. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า ไม่ควร? แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่ง ที่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า ไม่ควร?

๒. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า ไม่ควร? แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่ง ที่ไม่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า ควร?

๓. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า ควร? แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า ไม่ควร?

๔. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า ควร? แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับ สิ่งที่ไม่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า ควร?

พระผู้มีพระภาคทรงวางหลักตัดสินนี้ไว้ ก็เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ใช้พิจารณาตัดสินเรื่องของเคี้ยวของฉันเป็นหลัก เช่น ธัญชาติ ๗ อย่าง คือ (๑) ข้าวสาลี (๒) ข้าวเจ้า (๓) หญ้ากับแก้ (๔) ข้าวละมาน (๕) ลูกเดือย (๖) ข้าวเหนียว (๗) ข้าวฟ่าง เป็นสิ่งที่ทรงห้ามฉันในเวลาวิกาล

ส่วนมหาผล ๙ อย่าง คือ (๑) ตาล (๒) มะพร้าว (๓) ขนุนธรรมดา (๔) ขนุนสำปะลอ (๕) บวบ (๖) ฟักเขียว (๗) แตงกวา (๘) แตงโม (๙) ฟักทอง รวมทั้งอปรัณชาติทั้งหมด เช่น ถั่วเขียว ถั่วราชมาส งา พืชผักที่กินหลังภัตตาหาร เหล่านี้แม้จะไม่ได้ทรงห้ามไว้ แต่อนุโลมเข้ากับธัญชาติ ๗ อย่างดังกล่าวแล้ว เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรฉันในเวลาวิกาลด้วย เข้ากับหลักมหาปเทสข้อ ๑ และข้อ ๒

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตน้ำอัฏฐบาน ๘ ชนิด ให้ภิกษุรับประเคนและฉัน ได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล ส่วนน้ำดื่มที่นับเนื่องในน้ำอัฏฐบาน นั้น เช่น น้ำหวาย น้ำผลมะงั่ว น้ำต้นเล็บเหยี่ยว น้ำผลไม้เล็กเป็นต้น แม้จะไม่ได้ ทรงอนุญาตไว้ แต่อนุโลมเข้ากับน้ำอัฏฐบาน

เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันทรงอนุญาตด้วย เข้ากับหลักมหาปเทสข้อ ๓ และข้อ ๔ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๘-๑๘๙)

๗. กฐินขันธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน

กฐินขันธกะ เป็นตอนที่ว่าด้วยกฐินล้วน ตั้งแต่เหตุเกิดแห่งการถวายผ้ากฐิน อานิสงส์กฐิน กระบวนการในการจัดทำผ้ากฐิน การเดาะกฐิน จนถึงเหตุที่ทำให้กฐิน ไม่เดาะที่เรียกว่า ปลิโพธ?

คำว่า กฐิน? เป็นชื่อไม้สะดึงที่ลาดหรือกางออกเพื่อขึงจีวรเย็บ แต่ในปัจจุบัน นิยมใช้เป็นชื่อสังฆกรรมและพิธีการทำบุญพิเศษที่มีกำหนดไว้เฉพาะในช่วงระยะเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษาแล้ว คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

เนื้อหาแห่งกฐินขันธกะ จำนวน ๑๕ หัวข้อ นับจำนวนต่อจาก

เภสัชชขันธกะ คือ

๑๘๗. กฐินานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตให้กรานกฐิน

๑๘๘. อาทายสัตตกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินด้วยการถือจีวรหลีกไป ๗ กรณี

๑๘๙. สมาทายสัตตกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินด้วยการนำจีวรหลีกไป ๗ กรณี

๑๙๐. อาทายฉักกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินด้วยการถือจีวรที่ทำค้างไว้หลีกไป ๖ กรณี

๑๙๑. สมาทายฉักกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินด้วยการนำจีวรที่ทำค้างไว้หลีกไป ๖ กรณี

๑๙๒. อาทายปัณณรสกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินด้วยการถือจีวรหลีกไป ๑๕ กรณี

๑๙๓. สมาทายปัณณรสกาทิ ว่าด้วยการเดาะกฐินด้วยการนำจีวรหลีกไป ๑๕ กรณีเป็นต้น

๑๙๔. วิปปกตสมาทายปัณณรสกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินด้วยการนำจีวรที่ทำ

ค้างไว้หลีกไป ๑๕ กรณี

๑๙๕. อนาสาโทฬสกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะความสิ้นหวัง ๑๒ กรณี

๑๙๖. อาสาโทฬสกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะความสมหวัง ๑๒ กรณี

๑๙๗. กรณียโทฬสกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะมีธุระจำเป็น ๑๒ กรณี

๑๙๘. อปวิลายนนวกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะหวังได้ส่วนจีวร ๙ กรณี

๑๙๙. ผาสุวิหารปัญจกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะหวังอยู่ผาสุก ๕ กรณี

๒๐๐. ปลิโพธาปลิโพธกถา ว่าด้วยปลิโพธและอปลิโพธ

๒๐๑. รวมเรื่องที่มีในกฐินขันธกะ

สรุปประเด็นสำคัญในกฐินขันธกะ

ปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตให้กรานกฐิน

ภิกษุชาวเมืองปาฐา ๓๐ รูป เดินทางมากรุงสาวัตถีเพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน แต่ขณะเดินทางมาถึงเมืองสาเกตซึ่งอยู่ห่างจากกรุง สาวัตถีเพียง ๖ โยชน์ เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว ภิกษุเหล่านั้นรีบ เดินทางมุ่ง สู่กรุงสาวัตถีทันที ทั้งที่ฝนยังตกชุกอยู่ และพื้นดินก็

เต็มไปด้วยหล่มเลน ทำให้จีวร ของภิกษุเหล่านั้นเปียกชุ่ม เปรอะเปื้อนด้วยโคลนตม ทั้งพวกเธอก็เหน็ดเหนื่อยจาก การเดินทางฝ่าหล่มเลนมา

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุ ผู้อยู่จำพรรษาแล้วกรานกฐิน? (ดูในเล่มนี้ ๓๐๖/๑๔๖)

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาแล้วได้กรานกฐินนี้ ทำให้ภิกษุสงฆ์ต้องอยู่ประจำอาวาสอย่างน้อยเป็นเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา ซึ่งเป็นช่วงปลายฤดูฝน ยังมีฝนตกอยู่ และทางสัญจรเต็มไปด้วยหล่มเลน หลังจาก ๑ เดือนผ่านไปแล้ว ถ้าพวกเธอประสงค์ก็สามารถจะหลีกจาริกไปได้โดยสะดวก ใน เวลาไม่มีฝนตก และพื้นดินไม่เป็นหล่มเลน

อานิสงส์สำหรับภิกษุผู้กรานกฐิน

ภิกษุผู้กรานหรือรับถวายผ้ากฐินแล้ว จะได้อานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. เที่ยวไปโดยไม่ต้องบอกลาภิกษุที่มีอยู่ในที่นั้น ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว เที่ยวสัญจรไปโดยไม่ต้องบอกลาภิกษุที่มีอยู่ในที่นั้น ๆ ก็ได้ ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ไม่ถือว่าล่วงละเมิดจาริตตสิกขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรค (ดู วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๙๘/๔๔๑)

๒. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำรับ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว เที่ยวสัญจรไปโดยไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำรับ จะฝากหรือเก็บไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในที่ที่เหมาะสมก็ได้ ภิกษุนั้นไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะอยู่ปราศจากไตรจีวร ไม่ถือว่าล่วงละเมิดอุทโทสิตสิกขาบทที่ ๒ แห่งจีวรวรรค (ดู วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๑-๔๗๒/๙-๑๐)

๓. ฉันคณโภชนะได้ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว แม้จะมี ๔ รูปหรือมากกว่าก็สามารถรับนิมนต์ไปรับประเคนฉันพร้อมกันได้ หรือออกปากขอภัตตาหารมาฉันพร้อมกันได้โดยไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะฉันคณโภชนะ คือเพราะฉันโภชนะที่เป็นของคณะ ซึ่งคณะได้มา ไม่ถือว่าล่วงละเมิดคณโภชนสิกขาบทที่ ๒ แห่งโภชนวรรค (ดู วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๐๙/๓๗๐,วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗-๒๑๘/๓๔๖-๓๔๗, กงฺขา.ฏีกา (บาลี) ๔๐๒)

๔. ทรงอติเรกจีวรได้ตามต้องการ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว สามารถเก็บรักษาอติเรกจีวรซึ่งนอกเหนือจากจีวรที่ตนอธิษฐานและวิกัปไว้ แม้จะเกินกำหนด ๑๐ วัน ก็ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์เพราะทรงอติเรกจีวร ไม่ถือว่าล่วงละเมิดกฐินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค (ดู วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๕๙/๓)

๕. ได้สิทธิเป็นเจ้าของจีวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว ก็จัก มีสิทธิ์เป็นเจ้าของจีวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินแล้ว ไม่ว่าจะเป็นจีวรมรดก(จีวรของ ผู้ที่ตายแล้ว) จีวรที่เขาถวายอุทิศสงฆ์หรือจีวรที่เขาเก็บรวบรวมไว้เป็นของสงฆ์ที่เกิด ขึ้นโดยประการใดประการหนึ่ง (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๒)

อานิสงส์เหล่านี้ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว ย่อมจะได้รับเมื่อยังอยู่ในเขตอานิสงส์ กฐิน ๕ เดือน คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ของปีถัดไป

กระบวนการ ขั้นตอนในการกรานกฐิน

เมื่อสงฆ์ได้ยินยอมอปโลกน์ให้ผ้ากฐินแก่บุคคลคือภิกษุรูปหนึ่งผู้เหมาะสมแล้ว จะมีการสวดญัตติทุติยกรรมวาจาให้ผ้ากฐิน (ดูในเล่มนี้ ๓๐๖-๓๐๗/๑๔๗)

ต่อจากนั้น จึงเป็นขั้นบุพพกรณ์ คือธุระอันจะพึงทำเบื้องต้นแห่งการกรานกฐิน ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินจะทำบุพพกรณ์ ๗ อย่าง คือ

๑. ซักผ้า ๒. กะผ้า ๓. ตัดผ้า

๔. เนาหรือด้นผ้า ๕. เย็บเป็นจีวร ๖. ย้อม

๗. ทำกัปปะคือพินทุผ้า

ทุกอย่างนี้ให้ทำให้เสร็จในวันนั้น แต่ในปัจจุบัน ใช้ผ้าสำเร็จรูป จึงไม่ต้องทำ การซัก กะ ตัด เนา เย็บ ย้อม เพียงแต่ทำกัปปะคือพินทุเท่านั้น

ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินต้องถอนไตรจีวรสำรับเดิม อธิษฐานไตรจีวรสำรับใหม่ แล้วกล่าวคำกรานกฐิน ถ้ากรานด้วยสังฆาฏิก็กล่าวว่า

อิมาย สงฺฆาฏิยา ก?ินำ อตฺถรามิ?

ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าสังฆาฏินี้

ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง เข้าไปหาสงฆ์แล้ว กล่าวคำนิมนต์ให้สงฆ์อนุโมทนากฐินว่า

อตฺถตำ ภนฺเต สำฆสฺส ก?ินำ, ธมฺมิโก ก?ินตฺถาโร อนุโมทถ?

ท่านเจ้าข้า กฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม ขอท่านทั้งหลาย อนุโมทนาเถิด

ขั้นตอนสุดท้าย คือ สงฆ์กล่าวคำอนุโมทนากฐิน โดยภิกษุผู้แก่พรรษากว่ากล่าวก่อนว่า

อตฺถตำ อาวุโส สำฆสฺส ก?ินำ, ธมฺมิโก ก?ินตฺถาโร อนุโมทาม? (ถ้ารูปเดียวว่า อนุโมทามิ)

ผู้มีอายุ กฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม เราทั้งหลายขอ อนุโมทนา

และภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่าก็กล่าวคำอนุโมทนาเช่นเดียวกัน เปลี่ยนแต่คำว่า อาวุโส? เป็น ภนฺเต? เท่านั้น (ดู วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๕)

มูลเหตุให้กฐินเดาะ

คำว่า กฐินเดาะ? ในที่นี้ หมายถึงยกเลิกอานิสงส์กฐินที่ภิกษุพึงได้รับ มูลเหตุ ที่จะทำให้กฐินเดาะ คือ หมดเขตอานิสงส์กฐินซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดเขตจีวรกาล มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. อาวาสปลิโพธและจีวรปลิโพธขาดทั้ง ๒ อย่าง

๒. สงฆ์พร้อมใจกันเดาะเสียในระหว่าง

๓. สิ้นเขตอานิสงส์กฐิน คือ เลยวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ไปแล้ว (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๑๑-๓๒๕/๑๙๙-๒๐๐)

หัวข้อแห่งการเดาะกฐิน

หัวข้อแห่งการเดาะกฐิน เรียกว่า มาติกา? มี ๘ ประการ คือ

๑. ปักกมันติกา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุหลีกไปไม่คิดจะกลับ

๒. นิฏฐานันติกา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมาแล้วตัดเย็บจีวรเสร็จแล้วไม่คิดจะกลับ

๓. สันนิฏฐานันติกา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมาแล้ว ตกลงใจจะไม่ตัดเย็บจีวรและไม่คิดจะกลับ

๔. นาสนันติกา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมา ตัดเย็บ เป็นจีวร ไม่คิดจะกลับ ผ้าที่ตัดเย็บเป็นจีวรเสียหายไป

๕. สวนันติกา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมา คิดว่าจะกลับ ตัดเย็บจีวรเสร็จแล้ว ได้ทราบข่าวว่า กฐินในวัดของตนเดาะเสียแล้ว?

๖. อาสาวัจเฉทิกา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุหลีกไปนอกสีมาด้วยหวัง ว่าจะได้ผ้ารอคอยผ้าจนสิ้นหวัง

๗. สีมาติกกันติกา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปตัดเย็บจีวรอยู่นอกสีมา คิดจะกลับ แต่อยู่นอกสีมาจนกระทั่งล่วงเขตกฐินเดาะ

๘. สหุพภารา กฐินเดาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปตัดเย็บจีวรอยู่นอก สีมา คิดว่าจะกลับ จะกลับ? แต่สงฆ์ในวัดของตนพร้อมใจกันเดาะกฐินเสียก่อน (ดูในเล่มนี้ ๓๑๐/๑๕๐)

๘. จีวรขันธกะ ตอนว่าด้วยจีวร

ที่ชื่อว่า จีวรขันธกะ? เพราะมีเนื้อหาว่าด้วยจีวรเป็นส่วนมาก

คำว่า จีวร? โดยปกติหมายถึงผ้า ๓ ผืน คือ อันตรวาสก(ผ้านุ่ง) อุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) และสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อนนอก) ที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับถวายจากคหบดีได้

แต่คำว่า จีวร? ในจีวรขันธกะนี้ หมายเอาทั้งผ้าที่ยังไม่สำเร็จเป็นจีวร เช่น ผ้าปาวาร ผ้าไหม และผ้าโกเชาว์ ที่หมอชีวกน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาค ผ้าไตรจีวรที่ทำสำเร็จแล้ว (ดูในเล่มนี้ ๓๓๗/๑๙๗-๑๙๘,๓๖๐/๒๓๐) และผ้าอื่น ๆ คือ ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าปิดฝี ผ้าเช็ดปาก ผ้าบริขาร (ดูในเล่มนี้ ๓๕๘/๒๒๘)

เนื้อหาแห่งจีวรขันธกะ จำนวน ๓๒ หัวข้อ นับจำนวนต่อ

จากกฐินขันธกะ คือ

๒๐๒. ชีวกวัตถุ ว่าด้วยหมอชีวกโกมารภัจ

๒๐๓. เสฏฐิภริยาวัตถุ ว่าด้วยภรรยาเศรษฐีปวดศีรษะ

๒๐๔. พิมพิสารราชวัตถุ ว่าด้วยพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ

๒๐๕. ราชคหเสฏฐิวัตถุ ว่าด้วยเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์

๒๐๖. เสฏฐิปุตตวัตถุ ว่าด้วยบุตรเศรษฐี

๒๐๗. ปัชโชตราชวัตถุ ว่าด้วยพระเจ้าปัชโชต

๒๐๘. สิเวยยกทุสสยุคกถา ว่าด้วยการพระราชทานผ้าสิไวยกะ ๑ คู่

๒๐๙. สมติงสวิเรจนกถา ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเสวยพระโอสถถ่าย ๓๐ ครั้ง

๒๑๐. วรยาจนากถา ว่าด้วยหมอชีวกโกมารภัจกราบทูลขอพร

๒๑๑. กัมพลานุชานนาทิกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตผ้ากัมพลเป็นต้น

๒๑๒. ปังสุกูลปริเยสนกถา ว่าด้วยการแสวงหาผ้าบังสุกุล

๒๑๓. จีวรปฏิคคาหกสัมมติกถา ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร

๒๑๔. ภัณฑาคารสัมมติอาทิกถา ว่าด้วยการสมมติเรือนคลังเป็นต้น

๒๑๕. จีวรรชนกถา ว่าด้วยน้ำย้อมจีวร

๒๑๖. ฉินทกจีวรานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตจีวรตัด

๒๑๗. ติจีวรานุชานนา ว่าด้วยการอนุญาตไตรจีวร

๒๑๘. อติเรกจีวรกถา ว่าด้วยอติเรกจีวร

๒๑๙. วิสาขาวัตถุ ว่าด้วยนางวิสาขากราบทูลขอพร

๒๒๐. นิสีทนาทิอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตผ้ารองนั่งเป็นต้น

๒๒๑. ปัจฉิมวิกัปปนุปคจีวราทิกถา ว่าด้วยผ้าที่ต้องวิกัปเป็นอย่างต่ำเป็นต้น

๒๒๒. สังฆิกจีวรุปปาทกถา ว่าด้วยการให้จีวรเกิดขึ้นแก่สงฆ์

๒๒๓. อุปนันทสักยปุตตวัตถุ ว่าด้วยพระอุปนันทศากยบุตร

๒๒๔. คิลานวัตถุกถา ว่าด้วยภิกษุไข้

๒๒๕. มตสันตกกถา ว่าด้วยการให้บริขารของภิกษุมรณภาพแก่ผู้พยาบาล ภิกษุไข้

๒๒๖. นัคคิยปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามเปลือยกาย

๒๒๗. กุสจีราทิปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามผ้าคากรองเป็นต้น

๒๒๘. สัพพนีลกาทิปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามจีวรสีเขียวล้วนเป็นต้น

๒๒๙. วัสสังวุตถานัง อนุปปันนจีวรกถา ว่าด้วยจีวรยังไม่เกิดแก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษา

๒๓๐. สังฆภินเนจีวรุปปาทกถา ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งจีวรเมื่อสงฆ์แตกกัน

๒๓๑. ทุคคหิตสุคคหิตาทิกถา ว่าด้วยจีวรที่ถือเอาไม่ดีและถือเอาดีเป็นต้น

๒๓๒. อัฏฐจีวรมาติกา ว่าด้วยจีวรที่เกิดขึ้นมี ๘ มาติกา

๒๓๓. รวมเรื่องที่มีในจีวรขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ บ้าง ตามบทบาท ของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ บ้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว บางเรื่องยังมี ประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องภิกษุนอนหลับขาดสติสัมปชัญญะเพราะ ฉันโภชนะอย่างดี กล่าวถึงการที่ภิกษุฉันอาหารอย่างดีแล้วเผลอสติหลับไป น้ำอสุจิ เคลื่อนออกมาเพราะความฝัน แต่ในเรื่องนี้ มีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย ๒ ประเด็น ได้แก่

๑. โทษแห่งการนอนหลับขาดสติสัมปชัญญะมี ๕ อย่าง คือ

๑. หลับเป็นทุกข์ ๒. ตื่นเป็นทุกข์

๓. เห็นความฝันเลวทราม ๔. เทวดาไม่รักษา

๕. น้ำอสุจิเคลื่อน

๒. อานิสงส์แห่งการนอนหลับมีสติสัมปชัญญะมี ๕ อย่าง คือ

๑. หลับเป็นสุข ๒. ตื่นเป็นสุข

๓. ไม่เห็นความฝันเลวทราม ๔. เทวดารักษา

๕. น้ำอสุจิไม่เคลื่อน (ดูในเล่มนี้ ๓๕๓/๒๒๖)

สรุปประเด็นสำคัญในจีวรขันธกะ

ฐานะและความสำคัญของหญิงงามเมือง

กรุงเวสาลีในสมัยพุทธกาล เป็นถิ่นอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวน้ำและสถานที่หย่อนใจ มีสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม มีคนอาศัยอยู่มาก เป็นศูนย์กลางธุรกิจ ถือเป็นดินแดนที่ทุกคนอยากไปเยือน

นอกจากนี้ องค์ประกอบหนึ่งที่ช่วยเสริมให้กรุงเวสาลีมีความโดดเด่นมากใน สมัยนั้นก็คือหญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี เป็นหญิงรูปงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณ ผุดผ่อง ชำนาญในการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี มีค่าตัวคืนละ ๕๐ กหาปณะ นอกจากเพียบพร้อมด้วยรูปสมบัตินี้แล้ว หญิงงามเมืองอัมพปาลียังเพียบพร้อมไปด้วย อัธยาศัยสมบัติ มีจิตใจโอบอ้อมอารี ใฝ่ใจในทานการกุศล นางได้ถวายสวนมะม่วงของตนแด่พระผู้พระภาคเพื่อเป็นอารามที่พักของภิกษุสงฆ์ (ดูในเล่มนี้ ๒๘๘/๑๐๕-๑๐๖ และ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๑/๑๐๖)

คณะกุฎุมพีชาวกรุงราชคฤห์เดินทางไปทำธุรกิจที่กรุงเวสาลี พบกับนางอัมพปาลี ได้เห็นรูปสมบัติและอุปนิสัยสมบัติของนาง พร้อมทั้งคำแซ่ซ้องสรรเสริญนางที่ปรากฏอยู่ทั่วทุกมุมเมือง เมื่อกลับมาถึงกรุงราชคฤห์ คณะกุฎุมพีเหล่านั้นจึงทูลขอให้พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐตั้งตำแหน่งหญิงงามเมืองขึ้นมาบ้าง พระองค์ทรงเห็นด้วย กับคำเสนอแนะของคณะกุฎุมพีนั้น

คณะกุฎุมพีจึงคัดเลือกเด็กสาวชื่อสาลวดี ที่มีรูปงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณ ผุดผ่องให้เป็นหญิงงามเมือง ไม่นานนัก สาลวดีก็มีความชำนาญในการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี มีค่าตัวคืนละ ๑๐๐ กหาปณะ ต่อมา นางได้ตั้งครรภ์ จึงงดติด ต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และเมื่อคลอดบุตร นางได้ให้สาวใช้เอาเด็กนั้นใส่กระด้งแล้ว นำไปทิ้งที่กองขยะ

เจ้าชายอภัยแห่งกรุงราชคฤห์ทอดพระเนตรเห็น จึงรับสั่งให้นำมาเลี้ยงไว้และพระราชทานนามว่า ชีวก? และได้นามสร้อยว่า โกมารภัจ? เพราะเป็นผู้ที่เจ้าชายรับมาเลี้ยงไว้ (ดูในเล่มนี้ ๓๒๘/๑๘๐-๑๘๑)

ชีวกโกมารภัจ ผู้เป็นบิดาแห่งการแพทย์

ชีวกโกมารภัจเมื่อเติบโตขึ้น คิดจะเรียนศิลปวิทยาจึงเดินทางไปยังกรุงตักกสิลา เรียนศิลปวิทยาการแพทย์อยู่ ๗ ปี ก็จบบริบูรณ์ แล้วเดินทางกลับกรุงราชคฤห์ แต่เสบียงอาหารได้หมดลงในระหว่างทาง

หมอชีวกโกมารภัจได้ใช้วิชาชีพหมอรักษาคนไข้เพื่อหาเสบียงอาหารมายังชีพ เขารักษาภรรยาเศรษฐีชาวเมืองสาเกตที่ป่วยอยู่ ๗ ปี ทำให้นางหายจากโรคด้วยการนัตถุ์ยาเพียงครั้งเดียว ได้ทรัพย์มา ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ พร้อมด้วยทาส ทาสี และรถม้า

เมื่อเดินทางกลับถึงกรุงราชคฤห์แล้ว ชีวกโกมารภัจได้ถวายการรักษาพระเจ้า พิมพิสารให้หายจากโรคริดสีดวงทวาร ได้รับพระราชทานตำแหน่งแพทย์หลวงประจำ ราชสำนัก นอกจากนี้ ยังได้รักษาโรค ทำให้บุคคลสำคัญหลายคนหายจากโรคร้าย เช่น

รักษาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ที่เป็นโรคปวดศีรษะอยู่เป็นเวลา ๗ ปี ทำให้เศรษฐีหายจากโรคร้ายด้วยการถลกหนังศีรษะ เปิดรอยประสานกระโหลก นำสัตว์มีชีวิต ๒ ตัวออกมาจากศีรษะนั้น ได้ทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ และนำขึ้นทูลเกล้าอีก ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ

รักษาบุตรเศรษฐีชาวกรุงพาราณสีที่ป่วยเป็นโรคเนื้องอกในลำไส้ ทำให้เขาหาย จากโรคด้วยการผ่าท้องแล้วตัดเนื้องอกในลำไส้ ได้ทรัพย์ ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ

รักษาพระเจ้าปัชโชตแห่งกรุงอุชเชนีให้หายจากพระอาการประชวรเป็นโรคผอม เหลือง ได้รับพระราชทานผ้าสิไวยกะ ๑ คู่

ถวายการรักษาแด่พระผู้มีพระภาค ทำให้พระพุทธองค์หายจากโรคท้องผูก ด้วยการถวายพระโอสถถ่าย และให้ทรงสูดดมก้านอุบล ๓ ก้าน ทำให้พระองค์ลง พระบังคนหนักถึง ๓๐ ครั้ง (ดูในเล่มนี้ ๓๓๖/๑๙๔-๑๙๖)

ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับคหบดีจีวรได้

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงมีพระวรกายแข็งแรงเป็นปกติ หมอชีวกโกมารภัจถือผ้าสิไวยกะที่พระเจ้าปัชโชตพระราชทานมานั้น เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ น้อมถวายผ้า สิไวยกะ และกราบทูลขอพรให้ทรงอนุญาตคหบดีจีวร

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตคหบดีจีวร รูปใดปรารถนา จะถือผ้าบังสุกุลก็ได้ รูปใดปรารถนาจะรับคหบดีจีวรก็ได้ แต่เราสรรเสริญการยินดีปัจจัยตามที่ได้? (ดูในเล่มนี้ ๓๓๗/๑๙๗)

ปฐมเหตุแห่งการทำจีวรแบ่งเป็นขัณฑ์(เป็นตอน)

สมัยที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกจากแคว้นมคธไปสู่ทักขิณาคิรีชนบท ทอดพระเนตรเห็นชาวแคว้นมคธพูนดินทำคันนาเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อคันนายาว ทั้งด้านยาวและด้านกว้าง แล้วทำคันนาสั้น ๆ คั่นตรงกลางเชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่ง พระองค์จึงทรงชี้ให้ท่านพระอานนท์ผู้ตามเสด็จดูประดิษฐกรรมของชาวนา และตรัสถามท่านพระอานนท์ว่า สามารถจะทำจีวรให้มีรูปแบบอย่างนั้นได้หรือไม่ ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า สามารถทำได้? แล้วได้ทำจีวรมีรูปแบบอย่างที่ชาวแคว้นมคธ ทำคันนานำไปให้พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตร

พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญท่านพระอานนท์ว่า เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด มีปัญญามาก สามารถเข้าใจความหมายของคำที่พระองค์กล่าวย่อ ๆ ได้โดยพิสดาร นับจากนั้นมา จึงทรงอนุญาตสังฆาฏิ อุตตราสงค์ และอันตรวาสก ตัดเป็น ๕ ขัณฑ์ (หรือ ๕ ตอน) แล้วเย็บเข้าด้วยกัน โดยมีผ้าที่เป็นส่วนประกอบ ๙ อย่าง คือ

๑. ผ้ากุสิ ผ้ายาวที่ติดขอบจีวรทั้งด้านยาวและด้านกว้าง

๒. ผ้าอัฑฒกุสิ ผ้าสั้นที่แทรกอยู่เป็นตอน ๆ ในระหว่างผ้ายาว

๓. ผ้ามณฑล ผ้ามีบริเวณกว้างใหญ่ในแต่ละตอนของจีวร ๕ ขัณฑ์

๔. ผ้าอัฑฒมณฑล ผ้ามีบริเวณเล็ก ๆ

๕. ผ้าวิวัฏฏะ ตอนของผ้าที่อยู่ตรงกลาง ซึ่งเย็บผ้ามณฑลและอัฑฒมณฑลเข้าด้วยกัน

๖. ผ้าอนุวิวัฏฏะ ผ้า ๒ ตอนที่อยู่ ๒ ด้านของจีวร

๗. ผ้าคีเวยยกะ ผ้าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาทีหลังตรงบริเวณที่พันรอบคอ

๘. ผ้าชังเฆยยกะ ผ้าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาทีหลัง บริเวณที่ปิดแข้ง

๙. ผ้าพาหันตะ ผ้าที่อยู่ตรงด้านยาวทั้ง ๒ ด้านของจีวร (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๕/๒๑๗)

ปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตไตรจีวร

ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงเวสาลี ระหว่างทางทอดพระเนตรพวกภิกษุนำห่อผ้าเดินทางโดยแบกบ้าง ทูนบ้าง กระเดียดบ้าง ไปแบบ พะรุงพะรัง ทรงดำริที่จะวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับจีวร เพื่อไม่ให้ภิกษุสงฆ์หมกมุ่นอยู่กับ การขนจีวรมากเกินไป เมื่อเสด็จถึงกรุงเวสาลีแล้ว ประทับอยู่ ณ โคตมกเจดีย์

สมัยนั้น เป็นฤดูหนาว พระผู้มีพระภาคทรงห่มจีวรผืนเดียว ประทับนั่งอยู่กลางแจ้งตลอดราตรี ขณะที่มีน้ำค้างตก ไม่ทรงรู้สึกหนาวในช่วงปฐมยาม เมื่อผ่าน ปฐมยามไป ทรงรู้สึกหนาวจึงห่มจีวรผืนที่ ๒ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านมัชฌิมยามไป ทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๓ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านปัจฉิมยามไป ทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๔ ก็ทรงหายหนาว จึงทรงดำริว่า กุลบุตร ในธรรมวินัยนี้ที่เป็นคนมีปกติหนาว กลัวความหนาว อาจครองชีพอยู่ได้ด้วยผ้า ๓ ผืน อย่ากระนั้นเลย เราควรกำหนดเขตแดน กำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องผ้า เราควร อนุญาต ผ้า ๓ ผืนแก่ภิกษุทั้งหลาย? ต่อมา จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้า ๓ ผืน? (ดูในเล่มนี้ ๓๔๖/๒๑๕) ผ้าไตรจีวรจึงเป็นอันทรงอนุญาต ตั้งแต่นั้นมา

ปฐมเหตุแห่งการถวายผ้าอาบน้ำฝน

พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงพาราณสีไปประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุง สาวัตถี นางวิสาขามิคารมาตาได้กราบทูลนิมนต์ไปฉันที่บ้านพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อ เตรียมของเคี้ยวของฉันเสร็จแล้ว จึงส่งนางทาสีไปยังพระเชตวันเพื่อแจ้งข่าวว่าได้จัด ภัตตาหารเสร็จแล้ว

เมื่อนางทาสีไปถึงพระเชตวัน เป็นเวลาที่ภิกษุสงฆ์กำลังเปลือยกายอาบน้ำฝน นางเข้าใจว่าเป็นพวกอาชีวก จึงกลับมาแจ้งนางวิสาขาว่า ไม่มีภิกษุอยู่ในพระเชตวัน มีแต่พวกอาชีวกกำลังอาบน้ำอยู่ นางวิสาขาจึงเข้าใจได้ทันทีว่า ภิกษุสงฆ์กำลังเปลือย กายอาบน้ำ

เมื่อได้โอกาสอันสมควร นางวิสาขามิคารมาตาจึงกราบทูลขอพรจากพระผู้มี พระภาคเพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุสงฆ์ โดยกราบทูลชี้แจงเหตุผลว่า การเปลือย กายไม่งาม น่าเกลียด น่าชัง? นอกจากนี้ ยังกราบทูลขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุณีสงฆ์ควบคู่ไปด้วย โดยปรารภเหตุที่พวกภิกษุณีขณะอาบน้ำท่าเดียวกันกับพวก หญิงแพศยา ถูกพวกหญิงแพศยาเย้ยหยัน และกราบทูลเหตุผล

เพิ่มเติมว่า แม้มาตุคามเปลือยกายก็ไม่งดงาม น่าเกลียด น่าชัง? พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ถวายผ้าอาบน้ำฝนได้ตามที่ทูลขอ

นอกจากกราบทูลขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแล้ว นางวิสาขามิคารมาตายังได้ทูลขอ ถวายอาคันตุกภัต(อาหารสำหรับภิกษุมาขอพักอาศัย) คมิกภัต(อาหารสำหรับภิกษุที่ เตรียมเดินทาง) คิลานภัต (อาหารสำหรับภิกษุไข้) และคิลานุปัฏฐากภัต(อาหารสำหรับ ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้) และธุวยาคู (ข้าวต้มที่ถวายเป็นประจำ)ด้วย (ดูในเล่มนี้ ๓๔๙-๓๕๐/๒๑๗-๒๒๒)

กฎเกณฑ์ในการอธิษฐานและวิกัป

พระผู้มีพระภาคทรงวางกฎเกณฑ์ในการอธิษฐานไว้ดังนี้

๑. ไตรจีวร ต้องอธิษฐาน

๒. ผ้าอาบน้ำฝน ต้องอธิษฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พ้นเขตนั้นให้วิกัปไว้

๓. ผ้าปูนั่ง ต้องอธิษฐาน

๔. ผ้าปูนอน ต้องอธิษฐาน

๕. ผ้าปิดฝีต้องอธิษฐานในเวลาที่อาพาธ พ้นเขตนั้นให้วิกัปไว้

๖. ผ้าเช็ดปาก ต้องอธิษฐาน

๗. ผ้าบริขารไตรจีวร(เช่น ผ้ากรอง) ต้องอธิษฐาน

และมีพุทธานุญาตเพิ่มเติมว่า ผ้าจีวรที่ต้องวิกัปไว้นั้น ต้องมีขนาดยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้ว โดยนิ้วสุคตเป็นอย่างต่ำ (ดูในเล่มนี้ ๓๕๘/๒๒๘)

คุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี

สมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ขณะเสด็จ จาริกไปตามเสนาสนะ ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่งเป็นโรคท้องร่วง นอนเกลือกกลิ้ง อยู่กับกองอุจจาระปัสสาวะของตน ไม่มีภิกษุมาช่วยรักษาพยาบาล เพราะเธอไม่มีอุปการคุณแก่ภิกษุทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนี้ จึงตรัสสั่งให้ภิกษุสงฆ์ช่วยรักษาพยาบาลกันและกันในเวลาเจ็บไข้ เพราะในภิกษุสงฆ์ ไม่มีมารดาบิดา ที่จะคอยรักษาพยาบาล

นอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคยังตรัสถึงคุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี ๕ ประการ คือ

๑. สามารถจัดยา

๒. รู้จักของแสลงและไม่แสลง คือ นำของแสลงออกไป นำของไม่แสลงเข้ามาให้

๓. ไม่พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่อามิสสินจ้างแต่พยาบาลด้วยจิตเมตตา

๔. ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระปัสสาวะ น้ำลายหรือของที่คนไข้อาเจียนออกมา ไปทิ้ง

๕. สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญ แกล้วกล้าปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา (ดูในเล่มนี้ ๓๖๖/๒๔๒-๒๔๓)

หลักเกณฑ์ในการจัดการมรดกของภิกษุและสามเณรผู้มรณภาพ

เมื่อภิกษุและสามเณรมรณภาพลง พระผู้มีพระภาคทรงวางหลักเกณฑ์ในการ จัดการมรดกไว้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมรณภาพ สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรและจีวร แต่ภิกษุ ผู้พยาบาลภิกษุไข้เป็นผู้มีอุปการะมาก ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สงฆ์มอบไตรจีวรและบาตรแก่ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้? และทรงกำหนดวิธีการมอบไว้โดยการประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา (ดูในเล่มนี้ ๓๖๗/๒๔๒-๒๔๓)

นอกจากบาตรและจีวรแล้ว สิ่งของอย่างอื่นที่เป็นลหุภัณฑ์และลหุบริขารของ ภิกษุและสามเณรที่มรณภาพ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์พร้อมใจกันแจกแบ่ง ส่วนสิ่งของ ที่เป็นครุภัณฑ์และครุบริขาร คือ

๑. อาราม พื้นที่อาราม

๒. วิหาร พื้นที่วิหาร

๓. เตียง ตั่ง ฟูก หมอน

๔. หม้อโลหะ กระทะโลหะ อั้งโล่โลหะ ไหโลหะ มีด ขวาน ผึ่ง จอบ สิ่ว

๕. เถาวัลย์ ไม้ไผ่ หญ้าสามัญ หญ้ามุงกระต่าย หญ้าปล้อง ดินเหนียว ภัณฑะไม้ ภัณฑะดิน (วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๒๒/๑๔๔-๑๔๕)

ครุภัณฑ์ครุบริขารเหล่านี้ถือเป็นสมบัติของสงฆ์ในทิศทั้ง ๔ จึงไม่ควรแจก ไม่ ควรแบ่งกัน

๙. จัมเปยยขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา

ที่ชื่อว่า จัมเปยยขันธกะ? เพราะตั้งตามเนื้อความเรื่องแรกแห่งขันธกะนี้ที่ว่าด้วยพระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าอาวาส ณ วาสภคาม เขตกรุงจัมปา

กรุงจัมปาเป็นเมืองหลวงของแคว้นอังคะ อยู่ทางใต้ติดชายฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ปัจจุบันคือบริเวณรัฐเบงกอลตะวันตกซึ่งมีกัลกัตตาเป็นเมืองหลวง

เนื้อหาแห่งจัมเปยยขันธกะ จำนวน ๓๗ หัวข้อ นับจำนวน

ต่อจากจีวรขันธกะ คือ

๒๓๔. กัสสปโคตตภิกขุวัตถุ ว่าด้วยพระกัสสปโคตร

๒๓๕. อธัมมวัคคาทิกัมมกถา ว่าด้วยกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรมเป็นต้น

๒๓๖. ญัตติวิปันนกัปปาทิกถา ว่าด้วยกรรมที่ญัตติวิบัติเป็นต้น

๒๓๗. จตุวัคคกรณาทิกถา ว่าด้วยกรรมที่สงฆ์กำหนดจำนวน ๔ รูปทำเป็นต้น

๒๓๘. ปาริวาสิกาทิกถา ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ปริวาสเป็นต้น

๒๓๙. เทฺวนิสสารณาทิกถา ว่าด้วยนิสสารณา ๒ อย่างเป็นต้น

๒๔๐. อธัมมกัมมาทิกถา ว่าด้วยกรรมที่ไม่ชอบธรรมเป็นต้น

๒๔๑. อุปาลิปุจฉากถา ว่าด้วยพระอุบาลีกราบทูลถามปัญหา

๒๔๒. ตัชชนียกัมมกถา ว่าด้วยตัชชนียกรรม

๒๔๓. นิยสกัมมกถา ว่าด้วยนิยสกรรม

๒๔๔. ปัพพาชนียกัมมกถา ว่าด้วยปัพพาชนียกรรม

๒๔๕. ปฏิสารณียกัมมกถา ว่าด้วยปฏิสารณียกรรม

๒๔๖. อทัสสนอุกเขปนียกัมมกถา ว่าด้วยอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

๒๔๗. อัปปฏิกัมมอุกเขปนียกัมมกถา ว่าด้วยอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัติ

๒๔๘. อัปปฏินิสสัคคอุกเขปนียกัมมกถา ว่าด้วยอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละ ทิฏฐิบาป

๒๔๙. ตัชชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับตัชชนียกรรม

๒๕๐. นิยสกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับนิยสกรรม

๒๕๑. ปัพพาชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับปัพพาชนียกรรม

๒๕๒. ปฏิสารณียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับปฏิสารณียกรรม

๒๕๓. อทัสสนอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

๒๕๔. อัปปฏิกัมมอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัติ

๒๕๕. อัปปฏินิสสัคคอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอุกเขปนีย กรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป

๒๕๖. ตัชชนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความวิวาทในตัชชนียกรรม

๒๕๗. นิยสกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความวิวาทในนิยสกรรม

๒๕๘. ปัพพาชนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความวิวาทในปัพพาชนียกรรม

๒๕๙. ปฏิสารณียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความวิวาทในปฏิสารณียกรรม

๒๖๐. อทัสสนอุกเขปนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความวิวาทในอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

๒๖๑. อัปปฏิกัมมอุกเขปนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความวิวาทในอุกเขปนีย กรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัติ

๒๖๒. อัปปฏินิสสัคคอุกเขปนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความวิวาทในอุกเขปนีย กรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป

๒๖๓. ตัชชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับตัชชนียกรรม

๒๖๔. นิยสกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับนิยสกรรม

๒๖๕. ปัพพาชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับปัพพาชนียกรรม

๒๖๖. ปฏิสารณียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับปฏิสารณียกรรม

๒๖๗. อทัสสนอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอุกเขปนีย กรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

๒๖๘. อัปปฏิกัมมอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอุกเขปนีย กรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัติ

๒๖๙. อัปปฏินิสสัคคอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอุกเขปนีย กรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป

๒๗๐. รวมเรื่องที่มีในจัมเปยยขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ โดยมุ่งถึงบทบาท ของบุคคลบ้าง มุ่งถึงกิจกรรมบ้าง มุ่งถึงอาการที่ทำกิจกรรมบ้าง แต่ตามความเป็น จริงแล้ว บางเรื่องยังมีประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องพระผู้มีพระภาค ตรัสห้ามเพราะไม่เป็นกรรมและไม่ควรทำ กล่าวถึงการที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงลักษณะ วิธีการทำกรรมโดยประการต่าง ๆ ที่ไม่จัดเป็นกรรมและไม่ควรทำ นอกจากนี้ก็มีประเด็นเกี่ยวกับกรรม ๔ ประเภทมีกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม (อธัมมวัคคกัมมะ) เป็นต้น พร้อมด้วยคำอธิบายลักษณะของกรรมแต่ละประเภท

สรุปประเด็นสำคัญในจัมเปยยขันธกะ

กรรมที่ไม่ชอบธรรม ๑๘ ประการ

๑. ไม่ชอบธรรมเพราะลักษณะการทำกรรม ๕ ประการ คือ

๑. กรรมแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม

๒. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม

๓. กรรมแบ่งพวกโดยชอบธรรม

๔. กรรมแบ่งพวกโดยธรรมปฏิรูป

๕. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป

๒. ไม่ชอบธรรมเพราะบกพร่องด้านบุคคลที่ลงและบุคคลที่ถูกลง ๑๓ ประการ คือ

๑. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว

๒. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป

๓. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุหลายรูป (๓ รูป)

๔. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคหกรรมแก่สงฆ์

๕. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว

๖. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป

๗. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)

๘. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคหกรรมแก่สงฆ์

๙. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว

๑๐. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป

๑๑. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)

๑๒. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคหกรรมแก่สงฆ์

๑๓. สงฆ์ลงนิคคหกรรมแก่สงฆ์

กรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าไม่ชอบด้วยธรรม ไม่จัดเป็นกรรม และไม่ควรทำ

ลักษณะกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรมและกรรมที่ชอบธรรม

กรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรม มี ๕ อย่าง คือ

๑. กรรมแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม (อธัมมวัคคกัมมะ)

๒. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม (อธัมมสมัคคกัมมะ)

๓. กรรมแบ่งพวกโดยชอบธรรม (ธัมมวัคคกัมมะ)

๔. กรรมแบ่งพวกโดยธรรมปฏิรูป (ธัมมปฏิรูปกวัคคกัมมะ)

๕. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป (ธัมมปฏิรูปกสมัคคกัมมะ)

กรรมที่ชอบธรรม มี ๑ อย่าง คือ

๑. กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

อรรถาธิบายคำสำคัญในกรรมแต่ละประเภท

คำสำคัญในกรรมแต่ละประเภทมีอรรถาธิบายดังนี้

๑. คำว่า ไม่ชอบธรรม? หมายถึงไม่ถูกต้องตามหลักการที่วางไว้ในพระ ไตรปิฎก (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๘๗/๒๓๙) เช่น ในญัตติจตุตถกรรมมีหลักการว่า ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง? ถ้าสงฆ์ทำผิดไปจากนี้ เช่น ตั้งญัตติ ๒ ครั้ง และไม่สวดกรรมวาจา นี้ชื่อว่าไม่ชอบธรรม (ดูในเล่มนี้ ๓๘๗/๒๗๐-๒๗๑)

๒. คำว่า ชอบธรรม? หมายถึงถูกต้องตามหลักการที่วางไว้ในพระไตรปิฎก เช่น สงฆ์ทำญัตติจตุตถกรรมโดยตั้งญัตติ ๑ ครั้งก่อนแล้วสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง

๓. คำว่า แบ่งพวก? หมายถึงยังมีความบกพร่องในองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ อย่างนี้ คือ

๑. ภิกษุผู้เข้าร่วมประชุมยังไม่ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท

๒. ไม่ได้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรแก่ฉันทะมา

๓. ภิกษุที่ประชุมอยู่พร้อมหน้าคัดค้าน

เหล่านี้ชื่อว่าแบ่งพวก

๔. คำว่า พร้อมเพรียงกัน? หมายถึงความพร้อมเพรียงแห่งองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ

๑. ภิกษุเข้าร่วมประชุมครบตามจำนวนที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท

๒. ได้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรแก่ฉันทะมา

๓. ภิกษุที่ประชุมอยู่พร้อมหน้ากันไม่คัดค้าน

๕. คำว่า ธรรมปฏิรูป? หมายถึงการทำกรรมถูกต้องตามหลักการ แต่ผิดขั้นตอน เช่น สงฆ์ทำญัตติจตุตถกรรมโดยสวดกรรมวาจาก่อน แล้วตั้งญัตติภายหลัง

กำหนดองค์สงฆ์ ๕ ประเภทสำหรับกรรมแต่ละอย่าง

๑. สงฆ์จตุวรรค กำหนดจำนวนภิกษุ ๔ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นสังฆกรรม ๓ อย่าง คือ (๑) อุปสมบท (๒) ปวารณา (๓) อัพภาน

๒. สงฆ์ปัญจวรรค กำหนดจำนวนภิกษุ ๕ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบ ธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นสังฆกรรม ๒ อย่าง คือ (๑) อุปสมบทในมัชฌิมประเทศ (๒) อัพภาน

๓. สงฆ์ทสวรรค กำหนดจำนวนภิกษุ ๑๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นอัพภาน

๔. สงฆ์วีสติวรรค กำหนดจำนวนภิกษุ ๒๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง

๕. สงฆ์อติเรกวีสติวรรค กำหนดจำนวนภิกษุเกิน ๒๐ รูป พร้อมเพรียง กันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง

บุคคลที่นับรวมเป็นองค์สงฆ์ไม่ได้

๑. ภิกษุณี ๒. สิกขมานา
๓. สามเณร ๔. สามเณรี
๕. ภิกษุผู้บอกลาสิกขา ๖. ภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก (อันติมวัตถุ)
๗. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ เพราะไม่ทำคืนอาบัติ หรือเพราะไม่สละทิฏฐิบาป ๘. บัณเฑาะก์
๙. คนเถยยสังวาส ๑๐. ภิกษุผู้เข้ารีตเดียรถีย์
๑๑. สัตว์ดิรัจฉาน ๑๒. คนผู้ฆ่ามารดา
๑๓. คนผู้ฆ่าบิดา ๑๔. คนผู้ฆ่าพระอรหันต์
๑๕. คนผู้ประทุษร้ายภิกษุณี ๑๖. ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์
๑๗. ภิกษุผู้ทำร้ายพระศาสดาจนห้อพระโลหิต ๑๘. อุภโตพยัญชนก
๑๙. ภิกษุผู้เป็นนานาสังวาส ๒๐. ภิกษุผู้มีสีมาต่างกัน
๒๑. ภิกษุผู้อยู่ในอากาสด้วยฤทธิ์ ๒๒. ภิกษุผู้ถูกลงนิคคหกรรมนั้น

กรรมที่กำหนดไว้ว่าสงฆ์ประเภทนั้น ๆ ทำได้ ภิกษุที่เข้าร่วมประชุมจะต้องมี จำนวนอย่างน้อยตามที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท เช่น อุโบสถกรรม สงฆ์ จตุวรรคทำได้ ภิกษุที่เข้าร่วมประชุมต้องมีจำนวนอย่างน้อย ๔ รูป เกินกว่านั้นก็ได้ แต่น้อยกว่านั้นไม่ได้ อุปสมบทในมัชฌิมประเทศ สงฆ์ทสวรรคทำได้ ภิกษุที่เข้าร่วม ประชุมต้องมีจำนวนอย่างน้อย ๑๐ รูป เกินกว่านั้นก็ได้ แต่น้อยกว่านั้นไม่ได้

ในกรณีที่มีภิกษุเข้าร่วมประชุมไม่ครบตามที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท จะนับเอาบุคคลต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วรวมให้ครบองค์สงฆ์ไม่ได้ เช่น กรรมที่กำหนดไว้ว่าสงฆ์จตุวรรคทำได้ แต่เมื่อถึงเวลาทำกรรม มีภิกษุเข้าร่วมประชุมเพียง ๓ รูป ในกรณีนี้ จะให้ภิกษุณีเข้าร่วมประชุมเพื่อให้ครบองค์สงฆ์ไม่ได้

นิคคหกรรม ๕ อย่าง

มาตรการในการลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำผิด ผู้ปฏิบัติไม่สมควรแก่สมณภาวะ มี ๒ ประการ คือ

๑. การลงโทษปรับอาบัติตามที่กำหนดไว้สำหรับความผิดแต่ละกรณี ตามสิกขาบทบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์

๒. การลงโทษโดยมาตรการที่สงฆ์กำหนดไว้

การลงโทษโดยมาตรการของสงฆ์นี้ เรียกว่า การลงนิคคหกรรม มี ๕ ประการ คือ

๑. ตัชชนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลที่ควรขู่ สงฆ์ลงตัชชนีย กรรมแก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์

๒. นิยสกรรม แปลว่า กรรมคือการถอดยศ สงฆ์ลงนิยสกรรมแก่ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์

๓. ปัพพาชนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ควรขับไล่ สงฆ์ลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ มีมารยาทเลวทราม

๔. ปฏิสารณียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ควรให้กลับระลึกได้ สงฆ์ทำปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ด่าบริภาษพวกคฤหัสถ์

๕. อุกเขปนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ยกเสียจากหมู่ สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่ปรารถนาจะเห็นว่าเป็นอาบัติ คือไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่ปรารถนาจะทำคืนอาบัติ แม้มีทิฏฐิบาปก็ไม่ปรารถนาจะสละทิฏฐิบาป

ลักษณะการลงและการระงับนิคคหกรรมที่ชอบธรรม

๑. ลงและระงับนิคคหกรรมโดยเว้นจากลักษณะและความบกพร่องแห่งกรรม ๑๘ ประการดังกล่าวแล้ว

๒. ลงและระงับนิคคหกรรมแก่บุคคลผู้ควรลงและระงับนิคคหกรรมนั้น ๆ เช่น ลงและระงับตัชชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรลงและควรระงับตัชชนียกรรม

๓. ลงและระงับนิคคหกรรมพร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

ลักษณะการลงและการระงับนิคคหกรรมที่ไม่ชอบธรรม

๑. ลงและระงับนิคคหกรรมโดยบุคคลผู้ลงและผู้ถูกลง ๑๓ ประการดังกล่าว

มาแล้ว

๒. ลงและระงับนิคคหกรรมแก่บุคคลผู้ไม่ควรลงและระงับนิคคหกรรมนั้น ๆ เช่น ลงและระงับนิยสกรรมแก่ภิกษุผู้ควรลงและระงับตัชชนียกรรม

๓. ลงและระงับนิคคหกรรมโดยลักษณะที่ไม่ถูกต้อง คือ

๑. แบ่งพวกกันโดยไม่ชอบธรรม ๒. พร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม

๓. แบ่งพวกกันโดยชอบธรรม ๔. แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป

๕. พร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป

๑๐. โกสัมพิกขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี

ที่ชื่อว่า โกสัมพิกขันธกะ? เพราะเป็นตอนที่ว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่าย คือ (๑) ฝ่ายพระวินัยธร เป็นผู้เชี่ยวชาญพระวินัย (๒) ฝ่ายพระสุตตันติกะ เป็นผู้เชี่ยวชาญพระสูตร

พวกภิกษุ ๒ ฝ่ายนี้ก่อการทะเลาะวิวาทเพราะความเห็นแย้งกันในเรื่องเล็กน้อย จนความทะเลาะวิวาทนั้นขยายวงกว้างออกไปใหญ่โต ถึงขั้นแบ่งพวกกันทำสังฆกรรม มีการฉุดกระชากกันในโรงอาหาร

เนื้อหาแห่งโกสัมพิกขันธกะ จำนวน ๑๐ หัวข้อ

นับจำนวนต่อจากจัมเปยยขันธกะ คือ

๒๗๑. โกสัมพิกวิวาทกถา ว่าด้วยเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน

๒๗๒. ทีฆาวุวัตถุ ว่าด้วยทีฆาวุกุมาร

๒๗๓. พาลกโลณกคมนกถา ว่าด้วยการเสด็จไปพาลกโลณกคาม

๒๗๔. ปาจีนวังสทายคมนกถา ว่าด้วยการเสด็จไปปาจีนวังสทายวัน

๒๗๕. ปาริเลยยคมนกถา ว่าด้วยการเสด็จไปป่าปาริไลยกะ

๒๗๖. อัฏฐารสวัตถุกถา ว่าด้วยเรื่องที่ก่อให้เกิดความแตกแยก ๑๘ ประการ

๒๗๗. โอสารณานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตรับภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเข้าหมู่

๒๗๘. สังฆสามัคคีกถา ว่าด้วยสังฆสามัคคี

๒๗๙. อุปาลิสังฆสามัคคีปุจฉา ว่าด้วยพระอุบาลีกราบทูลถามถึงสังฆสามัคคี

๒๘๐. รวมเรื่องที่มีในโกสัมพิกขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ โดยมุ่ง ถึงบทบาทของบุคคลเป็นส่วนใหญ่ และมีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องพวก ภิกษุผู้ประพฤติตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมทำอุโบสถภายในสีมา ในเรื่องนี้ นอกจากจะกล่าวถึงภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมโดยตรงแล้ว ยังมีสาระสำคัญอื่น รวมอยู่ด้วย ๓ ประเด็น คือ

๑. เรื่องนานาสังวาสกภูมิและสมานสังวาสกภูมิ

๒. เรื่องทีฆาวุกุมาร

๓. โอวาทของพระเจ้าทีฆีติโกศลราชที่ว่า อย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น?

สรุปประเด็นสำคัญในโกสัมพิกขันธกะ

ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน เพราะเรื่องเหลือน้ำไว้ในภาชนะ ในวัจกุฎี (ห้องสุขา)

ณ อาวาสแห่งหนึ่งในกรุงโกสัมพี มีภิกษุอยู่ ๒ ฝ่าย คือ (๑) ฝ่ายสุตตันติกะ (๒) ฝ่ายวินัยธร วันหนึ่ง อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุสุตตันติกะเข้าห้องสุขา เหลือน้ำชำระไว้ ในภาชนะแล้วออกมา อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุวินัยธรเข้าไปทีหลัง เห็นน้ำเหลืออยู่ในภาชนะ จึงกล่าวกับภิกษุสุตตันติกะว่า ในกรณีอย่างนี้ ต้องอาบัติ? แต่พอภิกษุสุตตันติกะจะแสดงอาบัติ ภิกษุวินัยธรกลับกล่าวว่า ถ้าไม่จงใจ ไม่มีสติ ก็ไม่ต้องอาบัติ?

ต่อมาภายหลัง ภิกษุวินัยธรไปบอกพวกนิสิตของตนว่า ภิกษุสุตตันติกะ แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ? พวกนิสิตของภิกษุวินัยธรก็ไปกล่าวกับพวกนิสิตของภิกษุสุตตันติกะว่า อุปัชฌาย์ของท่าน ต้องอาบัติแล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ?

พวกนิสิตของภิกษุสุตตันติกะจึงไปบอกอุปัชฌาย์ของตน อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุสุตตันติกะกล่าวว่า ในตอนต้น ภิกษุวินัยธรนี้กล่าวว่า ไม่ต้องอาบัติ? แต่ตอนนี้กลับกล่าวว่า ต้องอาบัติ? ภิกษุวินัยธรนี้กล่าวมุสา?

นิสิตของภิกษุสุตตันติกะจึงกล่าวหาอุปัชฌาย์ของพวกภิกษุวินัยธรว่า กล่าว มุสา? ฝ่ายนิสิตของภิกษุวินัยธรก็กล่าวหาอุปัชฌาย์ของพวกภิกษุสุตตันติกะว่า แม้ ต้องอาบัติแล้ว ก็ไม่รู้? ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างกล่าวหากันเช่นนี้ ก่อความทะเลาะวิวาทขยายวงกว้างออก ไปเรื่อย พวกภิกษุวินัยธรได้โอกาสจึงลงอุกเขปนียกรรมพวกภิกษุสุตตันติกะเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

ทรงแนะนำภิกษุให้เชื่อถือกันและกันเพื่อความสามัคคีแห่งสงฆ์

พระผู้มีพระภาคทรงทราบความที่พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายทะเลาะวิวาทกันอย่างนี้ จึงทรงแนะนำให้ทุกฝ่ายให้ความเชื่อถือต่อกันและกัน ควรแสดงอาบัติที่ตนมีอยู่ เพื่อระงับความบาดหมาง ความทะเลาะ

นานาสังวาสกภูมิและสมานสังวาสกภูมิ

ภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายนั้นไม่เชื่อฟังพระพุทธดำรัส กลับกระทำการอันเป็นไปเพื่อความแตกแยกมากยิ่งขึ้น ฝ่ายสุตตันติกะทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายใน สีมา ฝ่ายวินัยธรทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายนอกสีมาในอาวาสเดียวกันนั่นเอง

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงตรัสแนะวิธีการไว้ว่า ถ้าทั้ง ๒ ฝ่าย จะทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายในสีมานั่นแหละ กรรมที่ทำก็เป็นกรรมที่ถูกต้อง ไม่ เสียหาย ควรแก่ฐานะตามญัตติและอนุสาวนาที่บัญญัติไว้ เพราะทั้ง ๒ ฝ่ายเป็น นานาสังวาสแล้ว?

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสเรื่องนานาสังวาสกภูมิและสมานสังวาสกภูมิ โดย ทรงแบ่งย่อยออกเป็นอย่างละ ๒ คือ

๑. นานาสังวาสกภูมิและสมานสังวาสกภูมิที่ภิกษุทำขึ้นมาเอง

๒. นานาสังวาสกภูมิและสมานสังวาสกภูมิที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำ

คำว่า นานาสังวาสกภูมิ? หมายถึงพื้นฐานที่เป็นเหตุให้เป็นนานาสังวาส คือมีสังวาสแยกจากกัน ทำอุโบสถสังฆกรรมแยกจากกัน

คำว่า สมานสังวาสกภูมิ? หมายถึงพื้นฐานที่เป็นเหตุให้เป็นสมานสังวาส คือมีสังวาสร่วมกัน ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน (ดูในเล่มนี้ ๔๕๕/๓๓๘-๓๓๙)

วิธีระงับเวรของพระเจ้าทีฆีติ

เมื่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายนั้นไม่ยอมที่จะปรองดองกัน และยิ่งผูกอาฆาต ก่อเวรต่อกันมากขึ้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอดีตนิทาน โดยยกเรื่องทีฆาวุกุมารขึ้นแสดงเป็นอุทาหรณ์ว่า

พระเจ้าพรหมทัตแห่งกรุงพาราณสี แคว้นกาสีทรงยกทัพไปยึดเอาราชสมบัติ ของพระเจ้าทีฆีติแห่งแคว้นโกศล ทำให้พระเจ้าทีฆีติต้องพาพระมเหสีหลบภัยไปอยู่นอกเมือง

ต่อมา พระมเหสีของพระเจ้าทีฆีติประสูติพระโอรส ทรงขนานพระนามว่า ทีฆาวุกุมาร? เมื่อพระเจ้าทีฆีติกับพระมเหสีถูกพระเจ้าพรหมทัตจับไปประหาร ทีฆาวุ กุมาร ได้ลอบเข้าเมืองเพื่อไปเยี่ยม ก่อนที่จะสิ้นพระชนม์ พระเจ้าทีฆีติทรงสั่งสอน ทีฆาวุกุมารว่า เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร หาระงับด้วยการจองเวรไม่?

คำว่า อย่าเห็นแก่ยาว? หมายถึงอย่าได้จองเวรให้ยืดเยื้อ

คำว่า อย่าเห็นแก่สั้น? หมายถึงอย่าได้แตกร้าวจากมิตรเร็วนัก (ดูในเล่มนี้ ๔๖๒-๔๖๓/๓๔๗-๓๕๑)

ครั้นทรงเจริญวัยขึ้น ทีฆาวุกุมารผู้เชี่ยวชาญในวิชาดีดพิณ เข้าทำงานสนอง พระเดชพระคุณใกล้ชิดพระเจ้าพรหมทัต ด้วยจุดประสงค์ที่จะแก้แค้น วันหนึ่ง ได้โอกาสที่จะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตเพื่อแก้แค้น แต่ทรงหวนระลึกถึงพระโอวาทที่พระเจ้าทีฆีติผู้เป็นพระราชบิดาทรงสอนไว้ และทรงทราบเนื้อความลึกซึ้งแห่งพระโอวาทนั้น จึงทรงระงับความคิดที่จะแก้แค้น เวรของทั้ง ๒ ฝ่ายจึงระงับลง อย่างนี้

เหตุแห่งความผาสุกและสามัคคีของท่านพระอนุรุทธะ

ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ

พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงเห็นว่าภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น ไม่ยอมปฏิบัติตามคำแนะนำของพระองค์ จึงเสด็จหลีกไปจากอาราม(โฆสิตาราม) มุ่งสู่ป่าปาริไลยกะระหว่างทาง ได้เสด็จแวะเยี่ยมพระเถระ ๓ รูป คือท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ ที่อาศัยอยู่ ณ ปาจีนวังสทายวันด้วยความ ผาสุก มีความพร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน สมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่ง ใจเดียวกันดุจนมสดกับน้ำ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามถึงสาเหตุที่ทำให้อยู่ร่วมกันอย่าง ผาสุก

ท่านพระอนุรุทธะกราบทูลถึงสาเหตุที่ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุกนั้น เพราะได้ ตั้งเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรมต่อกันและกัน ทั้งต่อหน้า และลับหลัง เอาใจเขามาใส่

ใจเราอยู่เสมอ ทำอย่างนี้ แม้กายจะต่างกัน แต่ก็สามารถ รวมใจเป็นหนึ่งเดียวได้ ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก (ดูในเล่มนี้ ๔๖๖/๓๕๔-๓๕๗)

เหตุแห่งความแตกสามัคคี ๑๘ ประการ

ลักษณะแห่งอธัมมวาทีบุคคล

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกไปสู่ป่าปาริไลยกะแล้ว อุบาสกอุบาสิกาชาว กรุงโกสัมพีพร้อมใจกันไม่ถวายความอุปถัมภ์แก่พวกภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายที่ก่อความทะเลาะ วิวาทกัน ทำให้ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสำนึกผิด

ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จไปประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ภิกษุ ผู้ก่อความทะเลาะวิวาทพวกนั้นก็พากันเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวร ออกเดินทาง มุ่งหน้าสู่พระเชตวันเพื่อขอระงับอธิกรณ์ในสำนักของพระพุทธองค์

ท่านพระสารีบุตรได้ทราบข่าวว่าภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาทนั้นกำลังเดินทางมา จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ พระพุทธองค์จึงตรัสบอกให้วางตัว อย่างชอบธรรมและตรัสวัตถุ ๑๘ ประการที่ก่อให้เกิดความแตกแยก อันเป็นลักษณะ ของอธัมมวาทีบุคคล คือ

๑. แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม
๒. แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม
๓. แสดงสิ่งที่มิใช่วินัยว่าเป็นวินัย
๔. แสดงวินัยว่ามิใช่วินัย
๕. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ไม่ได้ตรัสไว้ว่าตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้ตรัสไว้
๖. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้ตรัสไว้ว่าตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้
๗. แสดงจริยาวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่าตถาคตได้ประพฤติมา
๘. แสดงจริยาวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมาว่าตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
๙. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่าตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๐. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่าตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
๑๑. แสดงอนาบัติว่าเป็นอาบัติ
๑๒. แสดงอาบัติว่าเป็นอนาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก
๑๔. แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา
๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ

ส่วนวัตถุอีก ๑๘ ประการที่ตรงกันข้ามจากนี้ มีข้อว่า แสดงสิ่งที่ไม่เป็นธรรมว่าไม่เป็นธรรม เป็นต้น พึงทราบว่าเป็นลักษณะของธัมมวาทีบุคคล (ดูในเล่มนี้ ๔๖๘ /๓๖๐-๓๖๒)

วิธีปฏิบัติต่อพวกภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาท

๑. วิธีปฏิบัติสำหรับสหธรรมิกด้วยกัน

นอกจากท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัจจานะ ท่านพระมหาโกฏฐิตะ ท่านพระมหากัปปินะ ท่านพระมหาจุนทะ ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอุบาลี ท่านพระอานนท์ ท่านพระราหุล ต่างเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้ทูลถามวิธีปฏิบัติ

พระผู้มีพระภาคได้แสดงวิธีปฏิบัติต่อพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายในฐานะ ที่เป็นสหธรรมิกด้วยกัน ดังนี้

๑. จงวางตนอยู่อย่างชอบธรรม

๒. ให้กำหนดเอาวัตถุ ๑๘ ประการ ทั้งที่เป็นลักษณะอธัมมวาทีและธัมมวาทีมาเป็นหลักตัดสินว่าบุคคลไหนควรได้รับการปฏิบัติอย่างไร

๓. จัดเสนาสนะที่ว่างให้เป็นที่พักอาศัย

๔. ถ้าไม่มีเสนาสนะที่ว่าง พึงจัดเสนาสนะให้ว่างแล้วให้แก่ภิกษุเหล่านั้น

๕. (ถ้าพึงมีอามิสเกิดขึ้น) พึงแบ่งอามิสให้เท่า ๆ กัน

๒. วิธีปฏิบัติสำหรับภิกษุณี

พระนางมหาปชาบดีโคตมีเข้าเฝ้ากราบทูลถามวิธีปฏิบัติ

พระผู้มีพระภาคตรัสวิธีปฏิบัติต่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นว่า จงฟังธรรมของภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย ครั้นฟังแล้ว จงพอใจความเห็นของฝ่ายธัมมวาที และวัตรปฏิบัติใดที่ภิกษุณีสงฆ์พึงหวังจากภิกษุสงฆ์ พึงหวังเฉพาะจากฝ่ายธัมมวาทีเท่านั้น? (ดูในเล่มนี้ ๔๗๐/๓๖๓-๓๖๔)

๓. วิธีปฏิบัติสำหรับอุบาสกอุบาสิกา

อนาถบิณฑิกคหบดีและนางวิสาขามิคารมาตาเข้าเฝ้าทูลถามวิธีปฏิบัติ

พระผู้มีพระภาคตรัสวิธีปฏิบัติต่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นว่า จงถวายทานแก่ภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย จงฟังธรรมของทั้ง ๒ ฝ่าย ครั้นฟังแล้ว จงพอใจ ความเห็นความเชื่อของภิกษุฝ่ายธัมมวาที? (ดูในเล่มนี้ ๔๗๑-๔๗๒/๓๖๔-๓๖๕)

ทรงอนุญาตให้รับกันและกันเข้าหมู่และทำสังฆสามัคคี

เมื่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายมาถึงพระเชตวัน พร้อมเพรียงกันระงับอธิกรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ได้ให้สงฆ์รับภิกษุผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรม เข้าหมู่แล้วทำสังฆสามัคคีโดยการประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ต่อจากนั้น ให้ทำอุโบสถยกพระปาติโมกข์ ขึ้นแสดง

ข้อสรุปพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๒

มหาวรรค ภาค ๒ เล่มที่ ๕ นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย

๑.	จัมมขันธกะ	๑๓	หัวข้อ
๒.	เภสัชชขันธกะ	๒๗	หัวข้อ
๓.	กฐินขันธกะ	๑๕	หัวข้อ
๔.	จีวรขันธกะ	๓๒	หัวข้อ
๕.	จัมเปยยขันธกะ	๓๗	หัวข้อ
๖.	โกสัมพิกขันธกะ	๑๐	หัวข้อ

รวมทั้งสิ้น ๖ ขันธกะ ๑๓๔ หัวข้อ

เป็นเรื่องเกี่ยวกับอภิสมาจาริกสิกขา คือระเบียบข้อปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ แม้จะไม่ใช่ข้อบังคับโดยตรง เช่น ศีล ๒๒๗ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ แต่ก็มีความสำคัญไม่น้อยเลย เพราะอภิสมาจาริกสิกขาเหล่านั้น เป็นเครื่องรักษามารยาท ภิกษุสงฆ์ที่มาจากต่างตระกูลต่างวรรณะให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยน่าเลื่อมใส ดุจเส้นด้ายที่ร้อยดอกไม้นานาพรรณให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามฉะนั้น.